

EĞİTİM
yayınevi

TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ

EMİNE KARTAL – DOÇ. DR. ADİL AKINCI

TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ

EMİNE KARTAL – DOÇ. DR. ADİL AKINCI

EĞİTİM
yayınevi

TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ

Emine Kartal – Doç. Dr. Adil Akıncı

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Tasarım Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 76780

E-ISBN: 978-625-5997-19-7

1. Baskı, Ekim 2024

Kütüphane Kimlik Kartı

TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ

Emine Kartal – Doç. Dr. Adil Akıncı

VIII+89 s., 135x215 mm

Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-5997-19-7

Bu çalışma Emine KARTAL'ın Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Bölümü'nde Doç. Dr. Adil AKINCI danışmanlığından kabul edilen tezinden üretilmiştir.

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM

yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc. P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

YAZARLAR HAKKINDA

- *Emine KARTAL*

1997 yılında Hatay’da doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi’nde tamamladı. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli deprem felaketinin Hatay’da yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle Kocaeli’ne yerleşti. 2023 yılında Kocaeli’de bulunan bir firmada dış ticaret uzmanı olarak çalışmaya başladı ve halen bu görevini sürdürmektedir.

e-mail: emineekartal97@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4846-9491

-*Doç. Dr. Adil AKINCI*

1984 yılında Kütahya’da doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini Dumlupınar Üniversitesi’nde tamamladı. 2012-2019 yılları arasında Kırklareli Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümünde görev yaptı. 2019 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde başladığı görevine halen devam etmektedir.

e-mail: adilakinci@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2181-6952

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ARDL : Autoregressive Distributed Lag Bound Test

BA: Bütçe Açığı

BES : Bireysel Emeklilik Sistemi akan

CA: Cari Açık

COVID-19 : Coronavirüs Disease 2019

GSYİH : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GSMH : Gayrisafi Milli Hasıla

HDT: Hata Düzeltme Modeli

KKBG : Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

IMF : International Monetary Fund

(Uluslararası Para Fonu)

NARDL : Nonlinear Autoregressive Distributed Lag

TL : Türk Lirası

TDK : Türk Dil Kurumu

OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

YTA: Yatırım Tasarruf Açığı

PP: Phillips Peron

VAR : Vektör Otoregresif Analiz

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR HAKKINDA.....	III
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN BİLEŞENLERİ

1.1. Bütçe Açığı Dengesi	3
1.1.1. Bütçenin Yapısı ve Gelişimi	4
1.1.2. Bütçe Açığının Çeşitleri	6
1.1.2.1. Geleneksel Açık.....	6
1.1.2.2. Konsolide Bütçe Açığı.....	7
1.1.2.3. Cari -Sermaye Açığı	8
1.1.2.4. Birincil Açık	9
1.1.2.5. İşlevsel Açık	9
1.1.3. Bütçe Açığının Nedenleri	10
1.1.4. Bütçe Açığının Finansmanında Kullanılan Mali Araçlar	13
1.1.4.1. Vergiler	14
1.1.4.2. İç borçlanma ve Dış borçlanma	15
1.1.4.3. Para Basma.....	16
1.1.5. Bütçe Açığı ile İlgili Yaklaşımlar	17
1.1.5.1. Klasik Yaklaşım	17
1.1.5.2. Keynesyen Yaklaşım	18
1.1.5.3. Ricardian Yaklaşım	19
1.1.5.4. Monetarist Yaklaşım	19
1.2. Cari Açık Dengesi	20
1.2.1. Cari Açığın Tanımı	20
1.2.2. Cari Açığın Nedenleri.....	21
1.2.2.1. İhracatın Yetersiz Olması.....	22
1.2.2.2. İthal Ürünlere Olan Talebin Fazla Olması.....	22
1.2.2.3. Yurtiçindeki Yatırımların Fazla Olması.....	23
1.2.2.4. Yurtiçi Tasarrufların Az Olması	24
1.2.2.5. Dış Borç Stogunun Fazla Olması	24
1.2.2.6. Sermaye Hareketleri.....	25
1.2.3. Cari Açık İle İlgili Yaklaşımlar	26
1.2.3.1. Esneklik Yaklaşımı.....	26

1.2.3.2. Toplam Harcama Yaklaşımı	27
1.2.3.3. Mundel Fleming Modeli	27
1.3. Yatırım-Tasarruf Açığı	28
1.3.1. Yatırım-Tasarruf Açığı Dengesi	28
1.3.2. Yatırım-Tasarruf Açıkları	30
1.4. İkiz Açık Hipotezi	31
1.5. İkiz Açık Hipotezi ile ilgili yaklaşımlar.....	33
1.5.1. Keynesyen (geleneksel) Yaklaşım.....	34
1.5.2. Ricardiyen Yaklaşım	35
1.6. Üçüz Açık Hipotezi.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GELİŞİMİ: 2000-2023

2.1. Türkiye Ekonomisinde 2000-2023 Yılları arasında Bütçe Açığı Dengesi	39
2.1.1. 2000-2005 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri.....	43
2.1.2. 2006-2010 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri.....	44
2.1.3. 2011-2016 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri.....	45
2.1.4. 2017-2023 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri.....	46
2.2. Türkiye Ekonomisinde 2000-2023 Yılları arasında Cari Açığı Dengesi	47
2.2.1. 2000-2005 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler	49
2.2.2. 2006-2010 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler	50
2.2.3. 2011-2016 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler	51
2.2.4. 2017-2023 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler	52
2.3. Türkiye Ekonomisinde 2000-2023 Yılları arasında Yatırım-Tasarruf Açığı Dengesi	53
2.3.1. 2000-2005 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler	54
2.3.2. 2006-2010 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler	55
2.3.3. 2011-2016 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler	55

2.3.4. 2017-2023 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler	56
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ
EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür	57
3.1.1. İkiz açık hipotezi ile ilgili çalışmalar	57
3.1.2. Üçüz Açık Hipotezi ile ilgili Çalışmalar.....	66
3.2. Ekonometrik Analiz	68
3.2.1. Veri	68
3.2.2. Birim Kök Analizi.....	69
3.2.3. ARDL Analizi	71
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	79

GİRİŞ

Bir kuruluşun ekonomisini kontrol etmesi, gelir ve giderlerini belirli bir dengede yürütmesi bu doğrultuda finansal planlar yapması bütçe kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bir ülke ekonomisinde yapılan harcamalar gelirleri aşıyorsa bütçe açığı kavramından bahsetmek mümkündür. Bütçe açığının son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin en önemli sorunlarından biri haline geldiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinde devlet, tartışmalara yol açan bu sorunu aşmak ve mali açığı kontrol altına almak için en önemli gelir kaynağı olarak vergi gelirlerine başvurmuştur. Ancak bu kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda para basma, iç borçlanma veya dış borçlanma yöntemlerine başvurulmaktadır. Diğer yandan, ithalat harcamalarının ihracat gelirlerini aşması cari açık sorununu derinleştiren bir faktör olarak görülmektedir.

Literatür incelendiğinde araştırmacılara göre bütçe açığı ve cari açık bileşenleri bir araya gelmesiyle ikiz açık hipotezi ortaya çıkmaktadır. Bu hipotezin Türkiye'deki geçerliliği bazı araştırmacılar tarafından kabul edilirken bazı araştırmacılar ise hipotezin geçerli olmadığını savunmaktadır. Araştırmalar ve tartışmalar devam ederken bu iki bileşene yatırım tasarruf açığı da eklenmiştir. Bu üç bileşen literatürde üçüz açık hipotezi olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada 2000-2023 yılları verileri kullanılarak ekonometrik analiz yardımıyla Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığı incelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde üçüz açık hipotezinin bileşenlerinden oluşan bütçe

açığı, cari açık ve yatırım – tasarruf açığının farklı tanımları, nedenleri, finansmanları ve yaklaşımları ele alınmıştır. Türkiye ekonomisinde üçüz açık bileşenlerini oluşturan bütçe açığı, cari açık ve yatırım tasarruf açığının ekonomiye etkisi ve üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığı üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de bütçe açığı dengesi, cari açık dengesi ve yatırım-tasarruf açığı dengesi ele alınarak yıllar bazında gelişimleri incelenmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke kendi ekonomisini en iyi seviyelerde tutmak için planlar yapmaktadır. Devleti oluşturan en önemli unsur o devlet içinde yaşayan millettir. Milletlin refahı için güvenli ortamlar yaratmak, ulaşım, eğitim ve adaleti sağlamak devletin en önemli görevlerindedir. Bu görevleri yerine getirmek için devletin belirli bir bütçeye sahip olması gerekmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise literatür taramasına yer verilerek konu ile ilgili ele alınan çalışmalar incelenmiştir. Ardından 2000-2023 yılları verileri kullanılarak ekonometrik analiz yardımıyla hipotezin Türkiye için geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Duraganlık testi için ADF ve PP testleri kullanılmıştır. ARDL ve hata düzeltme modeli ile uzun dönemli katsayılar tahmin edilerek hipotezin geçerliliği tahmin edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN BİLEŞENLERİ

Üçüz açık hipotezinin bileşenleri bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığından oluşmaktadır.

1.1. Bütçe Açığı Dengesi

Bütçe açığı, devletin toplam giderlerinin toplam gelirlerinden fazla olması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Devletin toplam gelirlerinin toplam giderlerinden fazla olması halinde ise bütçe fazlası oluşmaktadır. Bütçe açıkları/fazlası hesaplanırken bir mali takvim yılı baz alınmaktadır (Alizade, 2022: 6).

Bir ülke ekonomisinde, devletin veya herhangi bir firmanın ya da bir bireyin sahip olduğu gelirlerini ve giderlerini karşılayabilmesi için gelir ve giderleri hakkında planlamalar yapabilmesi aynı zamanda harcamalarını kontrol edebilmesi gerekmektedir. Kişilerin veya kuruluşların gelir ve giderlerini kontrol etmede güçlük çekmesi ve gelirlerinin giderlerini karşılayamaması durumunda bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Bütçeyi dengede tutmayı hedefleyen Devlet, yıllık bütçe tahmini yaparken tahmini veriler kullanarak planlama yapmaktadır (Özsoy, 2018: 1).

Eğilmez ve Kumcu (2005:140) bütçe dengesi için aşağıdaki formülü ve olasılıkları tanımlamışlardır:

Bütçe gelirleri - bütçe giderleri = Bütçe dengesi

- Bütçe gelirlerinin bütçe giderlerinden büyük olması durumu bütçe fazlası,

- Bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden büyük olması durumu bütçe açığı,
- Bütçe gelirleri ile bütçe giderlerinin eşit olması durumunda ise bütçe denkliğinden söz edilmektedir.

1.1.1. Bütçenin Yapısı ve Gelişimi

Bütçe kelimesi, “bulga” kelimesinden türeyen latince bir terimdir. 17. yüzyılda İngiltere’de para çantası olarak kullanılan bu kelimenin İngilizce karşılığı “budget” veya “balance” olarak bilinmektedir. Para çantası olarak bilinen budget; içinde bütçe evraklarının bulunduğu ve İngiltere’de Hazine Bakanı’nın parlamentoya sunmak üzere taşıdığı çanta olarak bilinmektedir. Şimdi ise bütçe kavramı günümüzde kullanılan anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır (Dülger, vd., 2012: 4).

1 Mayıs 1862 tarihli Fransız Kararnamesi’nden alınan ve 26 Mayıs 1927 tarihli Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun 6. maddesinde “bütçe, daire ve kuruluşlarının bir yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren, bunların uygulanmasına ve yürütülmesine izin veren bir kanundur” şeklinde tanımlanmıştır (Dülger, vd., 2012: 4).

Türkiye’de 1876 Anayasası ile bütçe hakkı anayasaya dahil edilmiş ve padişaha ait yetkiler Meclis-i Umumi ile paylaşılması gerektiği kararı alınmıştır. 1908 yılında ikinci meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte ilk defa klasik bütçe uygulaması başlamıştır. Bütçe uygulamasının başlangıcı ise asıl olarak cumhuriyet dönemine dayanmaktadır. 1924 Anayasası’nda yasama organı geniş yetkilere sahip olmuş ve bütçe ile ilgili kurallara yer verilmiştir (Tarhan, 2014: 57).

Bütçe ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde bütçeyi ‘devlet ve öteki kuruluş veya toplulukların belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerinin oranlama niceliklerini önceden belirleyen, onaylayan ve bu işlemlerin yapılmasına izin veren kanun veya karar’ olarak tanımlamaktadır (TDK, 2022). Bütçe, gelir ve giderlerin gösterildiği kanun niteliğinde belgelerdir. Bir başka tanıma

göre; “bütçe devletin belirli dönemlerinde gelir ve gider dengesini gösteren kamu gelir ve giderlerinin yapılmasında yasama organı tarafından yürütme organına verilen yetkidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Tarhan, 2014: 57).

Bütçe türleri çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bunlar arasında devlet bütçesi, özel bütçe ve mahalli idare bütçeleri yer almaktadır. Devlet bütçesi, hükümetin gelir ve giderlerini finanse etmek amacıyla hazırlanan bütçeyi ifade eder. Özel bütçeler kamu kurum ve kuruluşlarının, kamu hizmetlerini sunabilmek için kullandıkları finansal kaynakları kapsamaktadır. Mahalli idare bütçeleri ise, tüm toplumu kapsayan hizmetler yerine, yerel düzeyde sunulan hizmetler için ayrılan bütçelerdir. Ayrıca, özerk bütçeler de iktisadi ve ticari nitelik taşıyan bütçeler olarak öne çıkmaktadır (Şimşek, 2007: 5).

Bütçe, hukuki ve ekonomik açıdan; iktisadi, siyasi, denetim ve hukuki fonksiyonları bünyesinde barındırmaktadır. Devletin ekonomideki rolü, genellikle tahmin edilenden daha büyüktür, çünkü toplumun ihtiyaçlarını her alanda karşılamakla yükümlüdür. Bu ihtiyaçlar arasında sağlık, eğitim ve güvenlik hizmetleri başı çekmektedir. Bu hizmetlerin sağlanması ise belirli bir maliyet gerektirir ve devlet, bu maliyetleri karşılayabilmek için gelir kaynaklarını kullanmaktadır. Devlet her yıl belirli plan ve programlar doğrultusunda gelir ve giderlerini yıllık tahminlerle hesaplayarak, bu doğrultuda gerekli önlemleri almayı amaçlamaktadır. Ancak Türkiye’de yaşanan ve önceden öngörülmesi mümkün olmayan bazı olumsuz gelişmeler, devletin bu giderleri öngörülen gelirlerle karşılamasını zorlaştırmaktadır ve bu durum bütçe açığı kavramını ortaya çıkarmaktadır.

2008 yılında yaşanan küresel kriz, 2019 yılında yaşanan Covid-19 salgınının yaşattığı ekonomik sorunlar, 2023 yılında yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem ve sel felaketleri gibi afetlerin ülke ekonomisine yaşattığı etkiler kamu bütçesi üzerinde öngörülemeyen harcamaların yapılmasına sebep

olmuştur. Yaşanan olaylar, bütçe dengesini olumsuz etkilemiş, ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkilenmesi de cari dengeyi olumsuz etkilemiştir. (Erer, 2022; 1292).

Bütçe açığı kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması veya kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması olarak tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme süreci artış göstermektedir. Yatırım düzeyi düşük olan ülkelerde tasarruf oranlarının da düşük olması, ekonomide gerekli yatırımların yurt içi kaynaklarla finanse edilememesine neden olmaktadır. Bu durum, dış kaynaklara olan bağımlılığı artırarak dış finansman ihtiyacını yükseltmektedir. Dış borçlanma ve yabancı sermaye girişleri ise cari açığın artmasına yol açmaktadır. Çünkü bu ülkeler genellikle ithalatlarını finanse etmek amacıyla dış borca başvurmaktadırlar. Neticede, dış ticaret açığı ve borçlanma sonucu cari açık daha da derinleşmektedir. Aynı zamanda vergi gelirlerinin kamu harcamalarını finanse etmekte yetersiz kalması ekonomik sorunları derinleştirmiştir (Erer, 2022; 1292). Amerika'da 1980'li yıllarda ortaya çıkan bütçe açığı ve cari açık, Feldstein (1986) tarafından "ikiz açık hipotezi" olarak tanımlanmıştır. Bu hipotez, Keynes'in (1936) çalışmalarına dayanmaktadır (Erer, 2022; 1292).

Bütçe açığının literatürdeki farklı tanımlarını ortaya koymak için bütçe açığının çeşitlerini incelemek gerekmektedir.

1.1.2. Bütçe Açığının Çeşitleri

Bütçe açığının çeşitleri; Geleneksel Açık, Konsolide bütçe açığı, cari-sermaye açığı, birincil açık ve İşlevsel açık olarak ele alınmaktadır.

1.1.2.1. Geleneksel Açık

Geleneksel bütçe açığı, nakit esasına dayalı olarak hesaplanmakta olup, hükümetin yaptığı borç faiz ödemeleri de dâhil olmak üzere toplam nakit harcamaları ile vergi dışı gelirler (örneğin bağışlar) ve vergi gelirleri arasındaki farkı ifade etmektedir (Sürmen, 2020: 28). Geleneksel bütçe açığı,

kamuya ait borçlardaki değişimler dikkate alınmaksızın toplam giderler ile toplam gelirleri arasındaki fark olarak ifade edilmektedir.

Geleneksel açık, borçlardaki değişim dahil edilmeden devletin kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farkı yansıtmaktadır. Bu açık bütçenin toplam talep üzerindeki etkisini yansıtmaktadır (Timur, 2005: 20). Geleneksel açık ülkeler arasındaki kıyaslanmanın daha iyi yapılması için Kamu Kesimi Borçlanma Gereği olarak ifade edilir. Kamu kesimi borç gereği, borç stoğunu kapsayan amortismanların hariç tutulduğu, ancak faiz giderlerinin dâhil edildiği kamunun toplam nakdi harcamaları ile vergi, vergi dışı gelirler ve hibe gelirlerinden oluşan nakdi gelirler arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır(Timur, 2005: 20).

1.1.2.2. Konsolide Bütçe Açığı

Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşları iki ana bütçe türü üzerinden bütçe düzeni oluşturmaktadır. Bunlar; genel bütçe ve özel bütçelerdir. Merkezi yönetim kapsamındaki kurumlar genel bütçeye dâhil edilirken, ayrı tüzel kişiliğe sahip olan ve genel bütçeden bağımsız bütçeleri bulunan kuruluşlar (örneğin; üniversiteler, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri) özel bütçe kapsamında yer alır. Bu iki bütçenin toplamı ise konsolide bütçe olarak adlandırılmaktadır. Ancak, 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bu bütçeler artık merkezi yönetim bütçesi başlığı altında değerlendirilmektedir (Çakır, 2009: 4).

Konsolide bütçe gelirleri hesaplanırken, genel bütçe gelirleri ve katma bütçeye ait gelirler birleştirilmekte, konsolide bütçe giderleri ise genel bütçe giderleri ve katma bütçe giderlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu hesaplamalarda mükerrerlikleri önlemek amacıyla, Hazine aracılığıyla yapılan yardımların (transferlerin) bu toplamdan düşülmesi gerekmektedir (Günay, 2006: 44). Konsolide bütçe açığını ayrıntılı olarak ortaya koyabilmek için aşağıdaki tabloyu incelemek gerekmektedir (Günay, 2006: 45):

Tablo 1.1. Konsolide Bütçe Açığı

I.	-KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (A + B)
A.	Genel Bütçe Gelirleri
	-Vergi gelirleri
	-Vergi Dışı Normal Gelirler
	-Özel Gelirler ve Fonlar
B.	Katma Bütçe Gelirleri
II.	- KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI (C + D + E)
C.	Cari harcamalar
	-Personel Harcamaları
	-Diğer Cari Harcamalar
D.	Yatırım Harcamaları
E.	Transfer Harcamaları
	-İç ve Dış Borç Faiz Ödemeleri
	-KİT'lere Yapılan Transferler
	-Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Yapılan Transferler
	-Vergi İadeleri
	-Diğer Transfer Kalemleri
	KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞI = I – II (II > I olmak koşuluyla)

Kaynak: (Günay, 2006: 45).

Tablodan da anlaşılacağı üzere ; A+B kalemlerinin birleşimi ile bütçe gelirleri C+D+E kalemlerinin birleşimi ile konsolide bütçe harcamaları oluşmaktadır.

1.1.2.3. Cari -Sermaye Açığı

Cari açık, cari giderlerden cari gelirlerinin çıkartıldığı harcamalardır. Cari açık içerisinde yatırım tasarruf açığı ve sermaye açığını barındırmaz. Cari açık aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Timur, 2005: 23).

$$\begin{aligned}
 \text{Cari Açık} &= \text{Cari Harcamalar} - \text{Cari Gelirler} \\
 &= \text{Geleneksel Açık} - (\text{Yatırım harcamaları} - \text{Sermaye Gelirleri}) \\
 &= \text{Geleneksel Açık} - \text{Sermaye Açığı}
 \end{aligned}$$

1.1.2.4. Birincil Açık

Birincil açık hükümetin toplam gelirleri ile toplam harcamalarını oluşturan mali açık ile geçtiğimiz yıla ait borçlanmalara ödenen faiz arasındaki farkı ifade etmektedir. Devletin faiz ödemesi dahil edilmeden borçlanması birincil açığı oluşturmaktadır (Alizade, 2022: 9). Birincil açık, geleneksel bütçe açıklarından faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla hesaplanır. Ayrıca devletin toplam gelirleriyle karşılanamayan kısmını ifade eder. Bu durumda birincil açık, faiz dışı harcamalar ve gelirler arasındaki farkı yansıtarak, borçların sürdürülebilirliği açısından önemli bir gösterge haline gelmektedir (Şimşek, 2014, 9).

Faiz ödemeleri bütçe giderleri içine eklendiği zaman meydana gelen bütçe açıkları, daha önceki yönetimler döneminde oluşan bütçe açıklarını da içine almaktadır. Bunun için bütçe açıklarından faiz ödemeleri çıkarıldıktan sonra kalan birincil açık, devlet bütçesini ortaya koyarak bir cari dönemde yaşanan başarıları ve politikaların sürekliliğini ölçmek için bir yöntem olarak ifade edilmektedir (Yaldız, 2006: 2).

Birincil açık formülü aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Akıncı, 2020: 8):

$$\text{Birincil Açık} = \text{Geleneksel Açık} - \text{Borç Faiz Ödemeleri}$$

1.1.2.5. İşlevsel Açık

İşlevsel açık, bütçe açığından sadece enflasyonun neden olduğu aşınmanın arındırılmasıyla ortaya çıkan bir açığı ifade eder. Başka bir ifadeyle, eğer devlet borç ödemelerinde uygulanan faiz oranları enflasyon oranlarına eşitse, borçların reel değeri korunmuş olacak ve bu durumda işlevsel açık meydana gelmeyecektir. Ancak, borç ödemelerinde kullanılan faiz oranlarının enflasyon oranlarını aşması durumunda, hükümetten bireylere veya özel kuruluşlara reel kaynak transferi gerçekleşecek ve bu da kamu açıklarının artmasına neden olacaktır. Bu sürecin sonucunda ise işlevsel açık kaçınılmaz hale gelecektir (Ejder, 2002: 191).

1.1.3. Bütçe Açığının Nedenleri

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu bütçe açıklarının nedenleri, gelişmiş ülkelerde yaşanan bütçe açığı ile gelişmekte olan ülkelere yaşanan bütçe açığı nedenlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel yapıları, ekonomik performanslarındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Sosyal devlet uygulamaları, sağlık hizmetleri, eğitim, iş yasaları, konut yardımları, gelir düzeyine dayalı yardımlar, istihdam politikaları ve sosyal güvenlik transferleri (emekli maaşı, çocuk yardımı, işsizlik sigortası, engelli aylığı, sağlık yardımları, sosyal yardımlar, işçilik sigortası gibi) gibi unsurlar, düşük büyüme oranları nedeniyle gelişmiş ülkelerin bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ise dış borçlar, yüksek enflasyon, mali yönetim zayıflığı, ekonomik durgunluklar, sübvansiyonlar, alt yapı geliştirme çabaları ve nüfus artışı gibi faktörler, bütçe açıklarının artışına yol açmaktadır.

Enflasyon oranındaki yüksek artışlar, bütçe açıklarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Faiz oranlarındaki artışlar, enflasyonist etkiler yaratmakta ve vergi gelirlerinin reel değerlerinde azalmaya neden olmaktadır. Bu durum, mevcut bütçe açıklarının büyümesine veya yeni bütçe açıklarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Timur, 2005: 32).

Harcamalar üçe ayrılmaktadır (Solak, 2019: 41):

- Cari harcamalar: Personel giderleri, mal ve hizmet alımları, sağlık hizmetleri vs.
- Yatırım harcamaları: Alt yapı yatırımları; karayolu baraj vs. sağlık, eğitim, sosyal konut yardımları, çevreyi korumaya yönelik girişimler.
- Transfer harcamaları: Yaşlı, engelli ve emekliler için ayrılan maaşlar, gelir düzeyi düşük ailelere yapılan sosyal yardımlar, çocuk yardımları gibi.

Gelişmekte olan ülkelerin bütçe açığını finanse etmek için başvuracağı ilk yöntem vergilerdir. Vergiler devletin gelir kaynaklarını oluşturan en önemli kaynaklardır. Ekonomik büyümeyi teşvik etmek, rekabeti arttırmak yatırımcıları ve sermayeyi ülkeye çekmek gibi amaçlarla vergilerin düşürülmesi bütçe açığını arttırmaktadır. Aynı zamanda vergiden kaçınmak için yasal olmayan yollara başvuranlara karşı denetimlerin eksik olması, vergi ahlakının zayıf olması bütçe açığının nedenleri arasında sayılabilmektedir.

Bütçe gelirlerinin, bütçe harcamalarından düşük olduğu ülkelerde, artan nüfus oranı konut, kanalizasyon, yol masrafları, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını zorlaştırır. Ayrıca, kırsaldan kente göç ve çarpık şehirleşme sonucu ortaya çıkan istihdam sorunları, kamu gelirleri ile çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, bütçe gelirlerinin etkilenmediği söylenebilir (Şahin, 2019: 29).

Bütçe açığının en temel nedeni gelirlerin giderleri karşılayamamasıdır. Türkiye’de yaşanan salgın hastalıklar, doğal afetler, ekonomik krizler bütçe açığına neden olabilecek örneklerdendir.

Geçtiğimiz yıllarda yaşanan Covid-19 salgını gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke ekonomisini olduğu gibi Türkiye ekonomisini de olumsuz etkileyen, birçok işletmenin, firmaların zarar gördüğü işgücü gelirlerinde ciddi azalmalara sebep olduğu işsizlik oranlarının arttığı bir salgın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer felaket ise savaş, doğal afetler gibi gerçekleşmesi önceden öngörülemeyen olumsuzluklardır. Öngörülemeyen bu durumlar bütçeyi olumsuz etkileyerek bütçe açığına neden olabilmektedir (Vardar, 2007: 3).

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen ve on ili etkileyen deprem binlerce insanın canına mal olduğu gibi malına da zarar vermiştir. Yaşanan felakette, kamu binaları, hastaneler, okullar, parklar, yollar vs. etkilenmiştir. Etkilenen şehirlerin yeniden inşa edilmesi için oluşacak giderler

bütçeyi olumsuz etkilemiştir. Bir diğer yandan yaşanan sel ve yangınlar gibi doğal afetler ülke ekonomisinde, tarım ve turizm başta olmak üzere birçok alanda ciddi azalmalar ve sarsılmalar yaşanmasına bütçe gelirlerinin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.

Bütçe açıklarının nedenleri her ülke için farklılık göstermektedir. Vergi gelirlerinin yetersiz olması durumunda, devlet kamu harcamalarını karşılamak amacıyla vergileri arttırma yoluna gitmektedir. Ancak vergi artışları toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir ve adaletli bir şekilde yapılmadığında siyasi sonuçları olabilmektedir. Ayrıca kamu harcamalarının aşırı düzeyde olması da bütçe açığının nedenleri arasında yer almaktadır. Bir ülkenin kamu finansmanını sürdürebilmek amacıyla sürekli olarak borçlanma yoluna gitmesi bütçe açıklarının nedenleri arasında değerlendirilebilir.

Bütçe açıkları, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye'nin de dahil olduğu birçok ülke, bütçe açığı problemi ile karşı karşıya kalmakta ve bu sorundan rahatsızlık duymakta; farklı çözüm yolları arayarak bu olumsuz etkileri gidermeye çalışmaktadır. Bütçe açığının ortaya çıkması, faiz oranlarının artmasına, düşük reel sermaye oluşumuna, işsizlik oranlarında ciddi artışlara, düşük tasarruf seviyelerine, cari açıkların genişlemesine, uzun dönemli enflasyonlara ve ekonomik büyüme oranlarının düşüşüne neden olabilir. Bu olumsuz etkiler, ülke ekonomisinde bütçenin neden olduğu sorunların göstergeleridir (Günaydın, 2004: 164). Bütçe açıkları, gelir-gider dengesinin bozulmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de siyasi iktidar partisinin 1931 yıllarında yürütmeye başladığı denk bütçe politikası daha sonra yerini açık bütçe oylamasına bırakmış ve iktisat politikası değişmiştir. İç borçlanma ve dış borçlanmanın temelleri bu yıllara dayanmaktadır. 1950 yıllarından itibaren liberalleşme ile birlikte mali yaklaşım değişerek denk bütçe anlayışı terkedilmiş ve yerini sosyal refah devleti olma yoluna bırakmıştır. Bu

dönemde kamu harcamaları kamu gelirlerini karşılayamaz hale gelmiş ve bütçe açıkları görülmeye başlanmıştır (Tümer, 2020: 17).

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi, 2000'li yıllarda yaşanan yüksek enflasyon, 2010 yıllarında Suriye'de yaşanan iç savaş sonucu Türkiye'de mülteci akını ve beraberinde yaşanan güvenlik , ticaret sorunu yine bu dönemde yaşanan enflasyonla birlikte gelen zamların fiyatlara yansımaları, 2018'li yıllarda yaşanan döviz kurlarındaki ani artışlar, 2019 yılında yaşanan Covid-19 salgını, 2023 yılında yaşanan asrın felaketi olarak nitelendirilen Kahramanmaraş depreminin Türkiye üzerinde yarattığı olumsuzluklar gibi nedenler bütçe harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, mali disiplinsizlikler, sübvansiyonlar, açıkların oluşmasına sebebiyet vermektedir (Tümer, 2020: 17).

Açıkların bu kadar artış göstermesi devletin finansal yollar aramasını ve farklı alternatif yollara başvurmasını öngörmekteyiz. Devletin bütçe açığını finanse etmek için başvurduğu yollardan en önemlisi vergilerdir. Diğer finansal kaynaklar ise iç ve dış borçlanma, para basma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütçe açığının finansal yöntemleri para arzını artırma ve senyoraaj toplama, iç borçlanma, ülke döviz rezervlerini kullanma, dış borçlanma, özelleştirme olarak sıralanmaktadır (Taş ve Yılmaz, 2015: 84).

1.1.4. Bütçe Açığının Finansmanında Kullanılan Mali Araçlar

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devlet, ekonomik, siyasi ve sosyal ihtiyaçları karşılamak amacıyla harcamalar (cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalar) yapmaktadır. Yapılan bu harcamalar kamu gelirleriyle finanse edilmeye çalışılmaktadır. Ancak kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı durumlarda devlet farklı alternatif yollara başvurmaktadır. Bu yolları şu şekilde özetleyebiliriz (Tümer, 2020: 20):

- Merkez Bankası kaynakları
- İç borçlanma
- Dış borçlanma
- Özelleştirme
- Döviz rezervlerinin kullanılması

1.1.4.1. Vergiler

Vergi kavramı karşılıksız ve cebre dayanarak yapılan ödemeler olarak tanımlanmaktadır. Vergiler; devletin kamu ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla karşılıksız ve zorla topladığı gelirlerdir ve bu gelirler vergi gelirlerini oluştururlar (Bulut, 2001: 45). Devlet gerçek ve tüzel kişilerin ödemekle yükümlü olduğu vergileri kanunlarla belirlemektedir. Vergi yükümlülüğünün yerine getirilmemesi durumunda cezai işlemlerin uygulanması mümkün hale gelmektedir (Solak, 2019: 44).

Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları dediğimizde yalnızca devleti ilgilendiren bir konu olarak düşünsekte aslında bütçe açığı vergi mükellefi olan herkesi yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Devlet bütçe açıklarını kapatmak için kullandığı en önemli yöntem vergilerdir. Vergiler bireylerin gelirleri, harcamaları veya servetlerinden üzerinden yapılmaktadır. Marketten aldığımız herhangi bir ürüne ödediğimiz ürünlerin vergisi, özel veya kamu sektöründe çalışan bireyin maaşından düşülen vergiler, akaryakıtta yapılan vergiler vs. gibi durumlar vergilerle iç içe olduğumuzu ve bütçe açığının kapatılmasında kullanılan yöntemlerde başrolde olduğumuzu göstermektedir. Başrolde yer aldığımız bir diğer konu ise seçmen olmaktır. Vergileri artırma yoluna giderken seçmen kaybetmemek adına bütçe açığını kapatmak için kullanılan vergi gelirlerinde sınırlamalar olabilmektedir. Vergilerin aşırı derecede artması iktidarlar için siyasi anlamda seçmen kaybına sebep olacağından seçim öncesinde vergi artışlarında sınırlamalar getirebilmektedirler (Ümit, 2007: 20).

Devletler kamu harcamalarını büyük oranda vergilerle karşılamaktadırlar. Vergilerin ön planda olmasının sabebi karşılıksız olmasıdır. Devlet bütçe açığının finansmanında vergi oranlarını artırabileceği gibi muafiyet ve istisnalar kapsamında daraltmalar ya da yeni vergiler uygulayabilmektedir (Şahin, 2019: 37).

1.1.4.2. İç borçlanma ve Dış borçlanma

Devletin en önemli gelir kaynağını oluşturan vergilerden sonra bir diğer kaynak ihtiyacını karşılama yöntemi iç ve dış borçlanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Borç kavramına teorik olarak bakıldığında ödünç alma işlemi demek yerinde olacaktır. İç borçlanma; devletin kendi içinde yaptığı borçlanmalardır. İç borçlanmada devlet ekonomiyi desteklemek adına kurulmuş finansal hizmetler sunan; yerel bankalar, kredi kooperatifler, yatırım fonları, sigorta şirketleri, menkul kıymet aracılı, finansal danışmanlık şirketleri gibi yerel finansal kuruluşlardan veya yatırımcılardan finansal ihtiyacını karşılamaktadır. Gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde vergiler kamu finansmanında ilk sırada yer alırken kamu giderlerinin artması bütçe açıklarının kapatılmasında vergi kaynaklarının yeterli olmaması hükümetin borçlanma yoluna gitmesine sebep olmaktadır (Berkay, 2017: 7).

Gelişmiş veya gelişmekte olan birçok ülkeler ekonomisini koruyabilmek ve kamu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için vergi gelir kaynaklarının yanında iç borçlanmalarla açığını finanse etmeyi hedefler ancak bazı öngörülmeven olumsuz durumlarda; savaş, salgın hastalıklar doğal afetler veya sermaye ve teknoloji yetersizliği gibi durumlarda devlet dış borçlanma yoluna gitmektedir.

Dış borçlanma; finansal ihtiyacı karşılamak amacıyla anapara ve faiz ödemesi ile geri ödenmesi şartıyla gelişmiş ülkelerin ilgili kurum ve kuruluşlarından alınan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Küçükçkara, 2023: 3). Dış borçlanma ülke ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamak ve döviz rezervlerini arttırmak gibi amaçlarla gerçekleştirilmektedir.

Devletin kamu açıklarını finanse etmek amacıyla başvurduğu vergiler ile borçlanma amaç olarak aynı olsa da sonuç olarak getirileri aynı olmamaktadır. Vergiler kesin gelir kaynağını oluştururken, borçlanmada devlet geri aldığı kaynağı anapara ve faizle birlikte geri ödemekte ve geçici kaynak olarak kullanılmaktadır. Ancak vergiler karşılıksızdır ve geri ödenme gibi bir durum söz konusu değildir. Alınan borçları geri ödeme konusunda elde edilen vergiler kullanıldığından borçlanma avans kullanmak gibi nitelendirilmektedir (Ümit, 2007: 28). Dış borçlanma nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Şahin, 2012: 47):

- Kaynak ve tasarruf açığı
- Dış ticaret ve ödemeler dengesi açığı
- Bütçe açıklarının giderilmesi
- Savunma giderleri için finansman sağlanması
- Ekonomik dengeyi sağlayıcı ve koruyucu etkiler
- Büyük yatırım ve reformların finanse edilmesi
- Kaynak dağılımı ve kullanımında etkinlik sağlayıcı etkiler yaratılması
- Tasarrufların belirli yatırımlara kanalize edilme amaçları
- Vadesi gelen borçlara finansman sağlanması
- Olaganüstü harcamaları karşılamak

Son zamanlarda borçlanma gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için normal bir durum gibi görünse de aşırı hale gelmesi ekonomi açısından olumsuzlukları beraberinde getirebilmekte ve ülke ekonomisinin toparlanma süreci zaman alabilmektedir.

1.1.4.3. Para Basma

Bütçe açıklarının finansal kaynakları arasında yer alan yöntemlerden biri de para basma yöntemidir. Para basma işlemi yetkili kuruluş merkez bankasıdır. Merkez bankasının kaynaklarından yararlanılarak emisyon hacmi artırılmasına Monetizasyon yöntemi ile finansman adı verilmektedir. Para

basma ya da bir diğer adı ile monetizasyon işlemi merkez bankası tarafından gerçekleştirildiğinden kamu kesimi bu kaynaklardan borçlanma yolu ile faydalanmaktadır. Merkez bankası para basımının karşılığında belirli dönemlerde altın kullanırken son zamanlarda devletin itibarını verilen sözler senet olarak kullanılmaktadır (Akan, 2019: 32-33).

1.1.5. Bütçe Açığı ile İlgili Yaklaşımlar

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke ekonomisini yakından ilgilendiren bütçe açığı sorunu üzerine çözüm yolları aranırken, çeşitli yaklaşımlar bu sorunun nedenleri üzerinde durarak çözüm önerileri sunmaktadır. Bütçe açığı ile ilgili yaklaşımlar genel olarak Klasik yaklaşım, Keynesyen yaklaşım, Ricardiyen yaklaşım ve Monetarist yaklaşım başlıkları altında incelenmektedir. Her bir yaklaşım, bütçe açıklarının ekonomik etkilerini farklı perspektiflerden ele alarak, hem sorunun kökenine dair analizler yapmakta hem de farklı politika önerileri geliştirmektedir.

1.1.5.1. Klasik Yaklaşım

Klasik yaklaşımın öncüleri arasında Thomas R. Malthus (1766-1834), Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), John S. Mill (1806-1873) gibi iktisatçılar yer almaktadır. Bu iktisatçılar devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Devlet yalnızca hukuk kurallarının yerine getirilmesi, mülkiyet hakkının korunması ve ülkenin dış yapılardan gelecek herhangi tehlikeye karşı koruma görevini üstlenmeleri yeterlidir. Bu yaklaşıma göre, istihdam kendiliğinden yani görünmez el sayesinde denge sağlanır (Tümer, 2020: 3).

Klasik teoriye göre, devlet temel kamu hizmetlerini sağlayarak (eğitim, savunma, güvenlik, yol, vs.) piyasaya dolaylı olarak destek vermek devletin görevi olmalıdır. Aynı zamanda devletin belirleyeceği vergiler tarafsız olmalı ve vergi mükellefleri arasında yer alan ilgili kurum ve kuruluşların kararlarında etkin rol oynamamalıdır (Meydan, 1994: 5).

Klasik yaklaşımı savunan iktisatçılar, kamu harcamalarının yalnızca vergiler ile finanse edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Diğer finansman yöntemleri olan borçlanma ve para basma yöntemleri bütçe denklığında olumsuz etkiler yaratacaktır. Bu olumsuz etkilerin başında ekonomide yaşanacak enflasyon ve işsizlik sorunları gelmektedir. Bu sebeple bu yaklaşıma göre tüm harcamaların gelirlerden karşılanması gerekmektedir. Eğer ki gelirler karşılamaya yetmiyorsa harcamalar kısılmalıdır. Borçlanma konusunda mutlak bir zorunluluk varsa ve borçlanmak şart ise sermaye piyasalarından yararlanmakta fayda vardır (Özmen, 2019: 17).

1.1.5.2. Keynesyen Yaklaşım

Klasik yaklaşıma göre devletin ekonomiye müdahale etmesi dengeyi bozacak ve tam istihdam sağlanamayacaktır. Bu durumda devletin ekonomiye müdahale etmemesi en doğru karar olacaktır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan 1929 büyük ekonomik buhran birçok ekonomik sorunu beraberinde getirmiş ve ekonomik bunalım başlamıştır. Yaşanan bu olumsuzluktan kurtulmak için Klasik yaklaşımın fikirleri yeterli olmamış ve yeni çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi adlı kitabıyla umut kapısını aralayan John Maynard Keynesyen, ekonominin tam istihdam dengesine sahip olmadığını ve tam istihdam olmasa da dengede olabileceği görüşünü ortaya koymaktadır. Eksik istihdam durumunda dengenin sağlanabilmesi mümkündür ve nedeni mevcut kaynakların tam anlamıyla kullanılamamasını ifade eden efektif talep yetersizliğidir. Bu nedenle Klasik yaklaşımın tersine Keynesyen yaklaşımda devlet müdahalesi gereklidir ve devlet müdahalesi ile ekonomi tekrardan tam istihdam seviyesine ulaşabilecektir (Solak, 2019: 91).

Keynesyen görüşe göre, tam istihdam seviyesinin garantisi yoktur. Tesadüf ve sürdürülemez etki içindedir. Devlet ekonomiye müdahale ederken para politikası yerine maliye politikasını esas almalıdır (Bayrak, 2013: 17.) Keynesyen yaklaşımına göre ekonomide makroekonomik istikrarı dengede

tutmak için bütçe açığı ve borçlanma yoluna gidilmelidir. Borçlanma yolu ile elde edilen kaynakların yönü borcu kendi kendine finanse edecek yatırımlara çevrilmesi oluşacak borç ve vergi yükünün önüne geçilecektir. Bu görüş bütçe açığının kısa vadede oluşacak etkileri üzerinde yoğunlaşmakta ve uzun dönemde oluşacak olumsuzlukları dikkate almamaktadır. (Akın, 2018: 24).

1.1.5.3. Ricardian Yaklaşım

Ricardiyen Yaklaşım temeli Barro tarafından atılan ve ricardo tarafından devam ettirilen bir yaklaşım modelidir. Ricardiyen yaklaşıma göre vergilendirme ve borçlanma yöntemlerinin tercih edilmesinin ekonomide iktisadi faktörler açısından etki yaratmayacağı görüşü hakimdir. David Ricardonun öne sürdüğü bu yaklaşımın diğer adı Ricardo Denklik Teoremi olarak bilinmektedir. Bu teorime göre, ekonomide tam istihdam sağlamak için borçlanma yoluna gidilmesi bugün alınması gereken vergilerin ileri tarihe ertelenip tahsil edilmesinden ibarettir ve şuan ki mevcut vergilemeye denk olduğu şeklindedir (Akın, 2018: 25).

1.1.5.4. Monetarist Yaklaşım

Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği düşüncesiyle hareket eden Klasik yaklaşımın ardından ortaya çıkan Keynesyen görüş, devlet müdahalesinin gerekli olduğu görüşünü ortaya atmıştır. 1970li yıllara kadar etkisini sürdüren bu görüş iki zıt olayın aynı anda gerçekleştiği artan enflasyon ve işsizlik karşısında yenilmiş ve stagflasyon sorunu ile birlikte etkisini kaybederek yerini Milton Friedman öncülüğünde ortaya atılan Monerist yaklaşıma bırakmıştır. Bu yaklaşımın temeli Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar adlı eserle atılmıştır (Karabulut, 2019: 27). Monerist yaklaşımın savunucuları devletin ekonomiye müdahale etmesine karşıdırlar. Çünkü devletin makro politikalar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması gibi durumlarla karşılaşılabılır. Bu durumda devletin ekonomiye müdahale etmesi istikrarsızlığa neden olacaktır

(Meydan, 1994: 10). Monerist yaklaşımda para politikaları ile birlikte serbest piyasa ekonomisi önemli rol oynamaktadır.

1.2. Cari Açık Dengesi

Ödemeler bilançosu, bir ülkede yer alan kişi kurum ve işletmelerin diğer ülkede yer alan ilgili taraflarla gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetleri sistematik olarak belgeleyen finansal rapordur. Ödemeler bilançosu 5 ana başlıktan oluşmaktadır (Şimşek, 2014: 16-17):

- Cari İşlemler Hesabı
- Sermeye Hesabı
- Finans Hesabı
- Rezervler Hesabı
- Net Hata Noksan Hesabı

Ödemeler bilançosunu oluşturan ve en önemlisi sayılan cari işlemler hesabı, bir ülkenin diğer ülkelerle olan toplam ticaret dengesini ortaya koymaktadır. Cari işlemler dengesi, ihracat ve ithalatı içeren dış ticaret dengesi, hizmetler, dış yatırım gelirleri ve dış yatırım giderlerinden oluşan gelir dengesi ile cari transfer dengelerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2012: 4).

1.2.1. Cari Açığın Tanımı

Üçüz açık hipotezinin bileşenlerinden olan cari açık, finansal varlıklarda artışa ya da bir sermaye oluşumuna yol açmayan cari giderlerin cari gelirlerden çıkartılması sonucunda elde edilen değer olarak tanımlanmaktadır (Akkum, 2020: 31). Bir ülkenin dış ticaretindeki dengesizliği ortaya koyan cari açık; Türkiye’de üretilen ve ülke dışına satılan mallardan kazanç sağlanan gelirin, farklı ülkelerde üretilip Türkiye tarafından satın alınan mallara yapılan harcamaların daha az olması durumunu ifade etmektedir (Akan, 2019:19). Diğer bir ifadeyle, ithalatın ihracattan fazla olması durumunu ifade eden ekonomik bir terimdir. Her ülkenin ekonomik gücü, kaynakları ve sunduğu hizmetler birbirinden farklıdır.

Bir ülke olarak ihraç ettiğimiz mal ve hizmetler ithal ettiğimiz mal ve hizmetlerin altında kalıyorsa ülke cari açık yada dış ticaret açığı veriyor anlamına gelmektedir. Bu durum ülkenin ekonomik ilişkilerde negatif bir dengede olduğunu ifade etmektedir.

Cari açık sorununu matematiksel olarak ele aldığımızda aşağıdaki eşitlik ile ifade edilir (Ekşi, 2010: 20):

$$\text{Ödemeler Dengesi} = \text{Cari İşlemler Dengesi} + \text{Sermaye Hesabı Dengesi} = 0 \quad (1.1)$$

$$\text{Cari işlemler hesabı} = \text{Sermaye Hesabı} \quad (1.2)$$

Milli gelir hesapları, cari işlemler dengesi ve sermaye hesabı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Ulusal gelirin oluşumu tüketim, yatırım ve cari harcamalar ile net mal ve hizmet ihracatının toplamından oluşmaktadır.

$$Y = C + I + G(X - M) \quad (1.3)$$

Y: Ulusal gelir,

C: Tüketim Harcamaları

I: Yatırım Harcamaları ,

G: Cari harcamalar

X ve M net mal ve hizmeti göstermektedir.

1.2.2. Cari Açığın Nedenleri

Cari açık, ithalatın ihracattan daha fazla olmasını ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin enerji, petrol, otomotiv gibi sektörlerde dışa bağımlı olması ülke içindeki cari dengesini olumsuz etkilemektedir. Döviz kuru hareketlerinin artış göstermesi ülkenin para değerini düşürmektedir. Para değerinin yabancı para karşısında değer kaybetmesi durumunda ucuz olan ihracatın fazla olması cari açığa etki etmeyecek olup ithalatta alım gücünü olumsuz etkileyecektir. Çünkü ithal edilen mal ve hizmet karşısında ihraç ettiğimiz ürünlerin getirisi daha düşüktür.

Cari açığın oluşmasına sebep olan faktörler, ülkedeki ihracatın ithalata göre yeteri kadar olmaması, yurtiçindeki yatırımların fazla olması, yurtiçi tasarruflarının az olması, ithal edilen ürünlere olan talebin fazla olması, dış borç stoğunun fazla olması yanında sermaye hareketleri cari açık nedenleri arasında sayılabilmektedir (Küçüksucu, 2012: 55).

1. İhracatın yetersiz olması
2. Yurtiçindeki yatırımların fazla olması
3. Yurtiçi tasarrufların az olması
4. İthal ürünlerine olan talebin fazla olması
5. Dış borç stoğunun fazla olması
6. Sermaye hareketleri
7. İhracatın yetersiz olması

1.2.2.1. İhracatın Yetersiz Olması

İthalatın ihracattan fazla olmasıyla tanımlanan cari açığın temel nedenlerinden biri, ihracatın yetersizliğidir. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de dışa bağımlılığın yüksek olması, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek dış ticaret açığının artmasına yol açmaktadır. Döviz kuru hareketlerindeki dalgalanmalar ve ülkeye giren yabancı yatırımların azalması da ithalatı artıran faktörler arasındadır. Bunun yanı sıra, ihraç edilen ürünlerin katma değer oranının düşük olması, ileri teknolojiye dayalı ürünlerin yeterince üretilmemesi ve ülke içindeki hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmesi de ihracatın yetersiz olmasının başlıca nedenlerindedir (Ketboğa, 2019: 210). Sonuç olarak, bir ülkenin dış ticaret dengesi büyük ölçüde ihracat ve ithalat performansına bağlı olup, dışa bağımlılık ve ihracatın düşük düzeyde kalması, dış ticaret açığını ve dolayısıyla cari açığı derinleştirmektedir.

1.2.2.2. İthal Ürünlere Olan Talebin Fazla Olması

Türkiye, geçmişten günümüze ekonomisini iyileştirmek amacıyla çeşitli çözüm arayışlarına girmiştir. 1980’li yıllardan

itibaren dış ticareti teşvik edici yöntem ve politikalarla hızlı bir gelişim göstermiş olsa da, özellikle metal işleme, plastik üretimi, kimyasal ürünler gibi ara girdi üretimi ile makine ve ekipman üretimi, ulaştırma hizmetleri gibi sermaye malı sağlayan sektörlerde yeterli bir gelişme sağlanamamıştır. Bu durum, Türkiye ekonomisinin ithalata olan bağımlılığını artırmış ve ithalat/GSYİH oranı her geçen yıl yükselmiştir (Tümer, 2020: 33).

Üretilen malların, tüketilen mallara oranla yetersiz kalması ve bu malların büyük ölçüde yurtdışından temin edilmesi, ithal ürünlere olan talebin artmasına ve dolayısıyla cari açığın büyümesine yol açmaktadır. Örneğin, ihracat yapan bir şirketin hammaddelerini yurtdışından ithal etmesi, ithalata olan bağımlılığı artırarak dış ticaret dengesini olumsuz etkilemekte ve ekonomik istikrarsızlığa neden olmaktadır.

1.2.2.3. Yurtiçindeki Yatırımların Fazla Olması

Yurtiçi yatırımların artışı, ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu artışın nedenleri arasında, ülke içinde gerçekleşen teknolojik gelişmeler, üretim artışları ve yeni doğal kaynakların keşfi gibi unsurlar yer almakta olup, bu gelişmeler sonucunda elde edilmesi beklenen verimlilik, yatırımları teşvik etmektedir. Ayrıca, ticareti olumlu yönde etkileyen reformlar, enflasyon oranlarındaki düşüşler ve vergi oranlarının azaltılması da yatırımlardaki artışın başlıca etkenlerindedir. Bütçe açıklarını azaltmak amacıyla uygulanan politikalar, ülkenin gelecekte ekonomik büyüme sağlayacağı ve yatırımların kârlılık getireceği düşüncesiyle yatırımları desteklemektedir. Ancak, yapılan yatırımlar zaman zaman yeni projelerde yetersiz kalabilir ve bu durum cari açık oluşmasına yol açabilmektedir. Cari açığın finansmanı için yurt içi tasarruflara başvurulması da kaçınılmaz hale gelmektedir (Solak, 2019: 62).

1.2.2.4. Yurtiçi Tasarrufların Az Olması

Cari açığın, ya da bir diğer adıyla dış ticaret açığının en önemli nedenlerinden biri, yurtiçi tasarrufların yetersizliğidir. Gelişmekte olan ülkelerde tasarruf eksikliği daha belirgin olup, bu eksiklik, kalkınma ve iktisadi büyüme için gerekli yatırımların finansmanında zorluklara yol açmaktadır. Bu sebeple, yatırımların finansmanı genellikle devlet tarafından üstlenilmektedir. Ancak gerek kamu kesiminin gerekse özel kurum ve kuruluşların tasarrufları, gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan yatırımları karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliği gidermek için pek çok ülke, tasarruf oranlarını artırma yollarını aramaktadır. Bununla birlikte, tasarruf eksikliğine çözüm olarak sıklıkla dış borçlanmaya başvurulmakta, ancak bu da cari açığın büyümesine neden olmaktadır (Tümer, 2020: 31).

1.2.2.5. Dış Borç Stoğunun Fazla Olması

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan yurtiçi tasarrufların finansmanı için borçlanma yoluna gidilmesi dış borç stoğunu arttırmaktadır. Aşırı borçlanmalar ülkenin dışa bağımlı hale gelmesine ve ülke ekonomisinin sürekli açık vermesine sebep olabilmektedir.

Borçlanma ihtiyacı üretimin tüketimden fazla olduğu bir diğer ifadeyle ithalatın ihracattan fazla olması durumunda karşımıza çıkmaktadır. Toplam üretim miktarının ülke içindeki toplam tüketim miktarını karşılayamadığı durumlarda ithalata yönelimler artacak ve dış ticaret dengesinde bozulmalar oluşmaya başlayacaktır. Cari açığın oluşması durumunda ihracat ile elde edilen döviz gelirleri, ithalat sonucu ihtiyaç duyulan döviz talebini yeteri kadar karşılamayacaktır. Bu durum sonucunda döviz ihtiyacı artacak, iç ekonomik denge olumsuz etkilenecek ve ekonomide beklenen büyüme yavaşlayacaktır. Sonuç olarak ülkede ikiz açık oluşacaktır ve çözüm olarak dış borçlanma yoluna gidilecektir. Bu durumda dış borç stoğunun fazla olması cari açığın oluşmasına neden olacaktır (Karaş, 2022: 44).

Kısa vadeli dış borçların milli gelire oranı, bir ülkenin ekonomik itibarı açısından kritik bir göstergedir. Yüksek dış borç seviyesi, bir ülkenin risk algısını arttırmaktadır ve bu nedenle borç bulma maliyetlerini de arttırmaktadır. Bu durum, ülkenin daha yüksek faiz ödemelerine razı olduğu anlamına gelmektedir (Küçüksucu, 2012: 58).

1.2.2.6. Sermaye Hareketleri

Sermaye girişleri, firmaların finansman ihtiyaçlarını karşılayarak kredi erişimlerini arttırmakta, döviz arzını yükseltmekte ve döviz kurunun değerlenmesine neden olmaktadır. Bu durum, üreticilerin ithalatını ve üretimini artırmasını, yeni yatırımlar yapmalarını teşvik etmekte ve aynı zamanda tüketim harcamalarını hızlandırarak ithalat maliyetlerini düşürmektedir. Tüketiciler, daha ucuz ithal mallardan yararlanırken, politikacılar halkın refah düzeyinin artmasından memnun kalmaktadır. Ancak, ucuz ithalat nedeniyle rekabet edemeyen yerli üreticiler ve ihracatçılar bu süreçten olumsuz etkilenmektedir. Dış kaynaklarla sermaye ihtiyacını karşılayabilen üreticiler, ara mal ve yatırım mallarını kolaylıkla ithal ederek üretimlerini arttırmakta ve yatırımlarını rahatça yapabilmektedirler. Bununla birlikte, sermaye hareketlerinde yaşanabilecek ani çıkışlar, üreticiler, tüketiciler ve politikacılar için istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Bu gibi durumlarda, dış kaynaklara bağımlı üreticiler ara mal ithalatında zorluklarla karşılaşabilir ve üretim süreçlerinde aksaklıklar meydana gelebilir. Bu da, cari dengeyle bağlantılı olarak dış borcu bulunan üreticilerin ödeme zorlukları yaşamasına, firmaların açık vermesine ve nihayetinde iflas etme riskine yol açabilmektedir (Toğan ve Berument, 2011: 10).

Faiz oranında yaşanan aşırı artışlar, kısa vadeli sermaye girişlerini arttırarak ulusal para birimlerinin aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Ulusal para biriminin değerlenmesi her ne kadar olumluymuş gibi görünse de bu durum ithalatı arttırırken

ihracatın azalmasına sebep olmaktadır. İthalatın ihracattan fazla olması cari açığı beraberinde getirecektir. Kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı bir küresel ekonomi, herhangi bir istikrarsızlıkta hızla dengesizleşecek kadar kırılgan ve riskli bir yapıya sahip olabilmektedir. Cari açığın artmasını önlemek ve azaltılmasını sağlamak için kısa vadeli sermaye yatırımları yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye getirilmesi daha etkili olmaktadır (Dineri, 2016: 60).

1.2.3. Cari Açık ile İlgili Yaklaşımlar

Ülke ekonomisini yakından ilgilendiren cari açık sorununa ilişkin nedenler ve çözüm yollarına yönelik çalışmalar sürerken, dış dengenin sağlanabilmesi için literatürde çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Cari açık ile ilgili bu yaklaşımlar, üç ana başlık altında incelenebilir: Esneklik Yaklaşımı, Toplam Harcama Yaklaşımı ve Mundell-Fleming Modeli. Bu yaklaşımlar, cari açıkla başa çıkma yöntemlerini farklı ekonomik perspektiflerden ele alarak çözüm önerileri sunmaktadır.

1.2.3.1. Esneklik Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımının savunduğu görüşe göre devalüasyonun yaşanması ile ülke ekonomisinde yaşanan cari açığın azalması ön görülmektedir. Bir diğer deyimle cari açığın azalması devalüasyonun yaşanmasına bağlıdır. Devalüasyon bir ülkenin para biriminin diğer ülkelerin para birimine karşı bilinçli olarak değer kaybetmesine göz yumulması olarak ifade edilmektedir. Ekonomiyi olumsuz etkilemesine karşın bu duruma göz yumulmasındaki asıl amaç ihracatı arttırarak diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerdeki rekabet gücünü arttırmaktır. Cari açık sorunu yaşayan ülkeler ihracatı teşvik etmek amacıyla mal ve hizmet fiyatlarını düşürürler ve ithalatı azaltma yoluna giderek dengesizliğe çözüm aramaya çalışmaktadırlar. Bu çözüme kavuşmanın yolu ise paranın devalüasyonu ile döviz kurunu hedefe ulaştırmaktır. Devalüasyonun cari açık dengesine olumlu yönde etki sağlaması Marshall – Lerner kuralına bağlıdır. Bu kuralın oluşturduğu denklem şu şekilde ifade edilebilmektedir (Kelepçe, 2020: 19):

$$Ex + Em > 1$$

İhraç edilen malların fiyat esnekliği anlamına gelen Ex ile İthal malların fiyat esnekliğini ifade eden Em toplamı 1 den büyük olmasıyla dış ticaret dengesi ortadan kalkmaktadır. (Keleşçe, 2020: 19). Özet olarak, ihracat talep esnekliği ithalat talep esnekliğinden büyük olmalıdır. Cari açık yaklaşımlarından biri olan esneklik yaklaşımı zamanla geçerliliğini kaybetmiş ve yerini farklı yaklaşımlara bırakmıştır.

1.2.3.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam harcama yöntemi 1952 yılında Alexander öncülüğünde esneklik yaklaşımına alternatif bir seçenek olarak ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımın amacı devalüasyonun etkisini ortaya çıkarmaktır. Tam istihdamın sağlandığı bir ekonomide cari açıkları engellemek için devalüasyonun tek başına yeterli olmadığı bu nedenle yurt içindeki toplam harcamaların toplam iç üretimine denk hale gelmesi amacıyla deflasyonist politikaların da uygulanması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 57).

Devalüasyon yöntemi ile cari dengedeki açığı azaltmaya yönelik çözümlenelerde bir takım eksiklikler bulunmaktadır. Esneklik yaklaşımında cari açığı azaltmaya yönelik yapılan devalüasyonun sonraki dönemlerde gelir üzerinde bırakacağı etki göz önünde bulundurulmamaktadır.

Devalüasyon, geçmişte ülke ihracatını teşvik ederken ithalatı caydırıcı bir etki göstermiştir. Bu sayede, daha önce ithal edilen malların yurt içinde üretilmesi teşvik edilerek yerli üretim desteklenmiştir. Üretim artışı, dolayısıyla reel gelirden meydana gelen yükseliş, ithalatı yeniden artırıcı bir etki yaratmaktadır. Sonuç olarak, devalüasyonun cari denge üzerindeki iyileştirici etkisi zamanla azalarak, bu iyileşme nispeten ortadan kalkabilmektedir (Tiryaki, 2002: 4).

1.2.3.3. Mundel Fleming Modeli

Mundell- Fleming modelinin temelinde, döviz kurlarının sabit olduğu bir ekonomik ortamda sermaye akımlarının ülkeler

arası faiz oranlarının oraya koyulmasında önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bir ülkeden bir başka ülkeye yapılan finansal yatırımları ifade eden sermaye akımlarının serbest olduğu ülkelerde sıcak para olarak bilinen portföy yatırımları yüksek faiz oranlarına sahip ülkelere yönelir. Ülkeler arasındaki faiz farkları sürdükçe sermaye akımları devam edecektir. Belirtilen durum söz konusu ülkelerin ödemeler bilanço dengesini etkileyecektir (Küçüksucu, 2012: 53).

Mundell-Fleming modelinin ortaya çıkardığı sonuca göre, uluslararası ticaretin artış sağlayarak büyümesi Keynesyen modelin yeterli olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Mundell (1960) ve Fleming (1962) öncülüğü ile geliştirilen model, Keynesyen modelin dışa açık ekonomilere uyarlanmasına olanak sağlamaktadır. Romer (2001) tarafından belirtildiği üzere, Mundell-Fleming modelinin sermaye hareketleri ve döviz kurları üzerine odaklandığı ve bu alanda iki temel varsayımı içerdiği ifade edilmektedir. Sermaye hareketleri açısından en temel varsayım, sermaye hareketlerinin herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadığı olarak belirtilmektedir. Döviz kuru ile ilgili temel varsayım ise, yatırımcıların döviz kurlarının sabit kalacağına dair beklentileri olarak dile getirilmektedir (Timur, 2005: 13).

1.3. Yatırım-Tasarruf Açığı

Üçüz açık hipotezi çerçevesinde, bir ülkenin ekonomik gelişimini belirleyen üç ana faktör bulunmaktadır: bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığı. Hipotezin üçüncü kalemını yatırım-tasarruf açığı oluşturmaktadır.

1.3.1. Yatırım-Tasarruf Açığı Dengesi

Tasarruf, günlük hayatımızda sıkça karşılaşılan ve uyguladığımız bir kavramdır. İnsanlar, elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını harcamayarak, yani tutumlu davranarak tasarruf sağlamaktadırlar. Bu kavram, bireylerde olduğu gibi kamu ve özel sektör kuruluşlarında da geçerlidir; burada, elde edilen mal veya hizmetlerin ya da mevcut sermayenin

tüketilmek yerine rasyonel bir şekilde kullanılması tasarruf olarak adlandırılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, tasarruf, elde edilen gelirlerin tüketim için ayrılmayan kısmı olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Öcal, 2020: 263).

Tasarruflar karşımıza iki şekilde çıkmaktadır. Bunlar; Kamu tasarrufları ve özel tasarruflardır. Kapalı bir ekonomide dış ticaret ilişkilerinden uzaklaşmış, kendi bünyesinde yeterli seviyeye ulaşmayı hedefleyen, açık ekonomilerde ise dış ticaret ilişkileri gelişmiş dış dünyaya bağımlı bir ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Kapalı ekonomilerin geçerli olduğu yerde toplam tasarrufların toplam yatırımlara eşit olduğundan söz edilebilirken, açık ekonomilerde dışa bağımlılık söz konusu olduğundan toplam tasarrufların toplam yatırımlara eşitliğinden söz edilememektedir. Yurtiçi tasarruflardaki ihtiyaçların yeteri seviyelerde olmaması yatırım için ihtiyaç duyulan iktisadi değerlerin dışarıdan temin edilmesine sebep olmakla birlikte cari açık sorununu tetikleemektedir.

Eğilmez (2015), yapmış olduğu araştırmasında yatırım ve tasarrufun sokak dilinde ve ekonomi dilinde aynı olmadığını üzerinde durmaktadır. Belirli bir dönemde elde edilen iktisadi değerlerin belirli bir kısmının harcanmayarak ileri dönemlerde elimizde bulduğumuz değer, iktisadi değerini olduğundan fazla bir konuma getirebilmek için yeniden üretime geçirilmesi eylemine yatırım denilmektedir. İktisadi değer taşıyan kaynakların, üretim kapasitesini ileri seviyeye ulaştırmak amacıyla kullanılmasına yatırım denilmektedir. Ekonomi dilinde bir yatırımın tasarruf olarak görülebilmesi için ekonomiyi olumlu etkileyecek yatırımlara kaynak olabilecek düzeyde olması gerekmektedir (Eğilmez, 2015).

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yatırım-tasarruf incelendiğinde, yatırımlara fon sağlamanın en önemli yolu tasarruflardır. Tasarruflar ekonomide iktisadi değer taşıyan değişkenlerdir. Devlet yeni yatırım planları yaparken istikrarın sağlanarak yatırımların ileri seviyelere taşınabilmesi için tasarruflar önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde

gelirin az olması sebebiyle ulaşılmak istenilen tasarrufa yeteri kadar ulaşılamamaktadır. Bu durum ekonomiyi ve milli geliri olumsuz olarak etkilemektedir. Oluşacak tasarruf yetersizliği finansman sorununu, finansman sorunu ise dış borçlanmaya sebep olmaktadır (Akan, 2019: 36).

Bireysel olarak yapılan Yatırım – Tasarruflara örnek verecek olursak gelişen teknoloji sistemi ile birlikte 2003 yılında faaliyete geçirilen BES sistemi ile insanlar elde ettikleri gelirlerin bir kısmını tasarruf etmek amacıyla Bes'e yatırılmasına onay vermektedir. Yıllar itibariyle bu sistemde biriken iktisadi değerler, yöneticilerin aracılığıyla çeşitli yatırım araçlarına yönlendirilerek tasarrufların değerlendirilmesini ve ilerleyen dönemlerde önem arz etmesine sebep olmaktadır. Yine aynı zamanda mevduat hesaplarına yatırılan fonlardan faiz elde edilmesi, borsa ve gayrimenkul yatırımlar tasarruflara dönüşebilmektedir.

1.3.2. Yatırım-Tasarruf Açıkları

Ekonomik dengede tasarruflar, özel tasarruflar ve kamu tasarrufları olmak üzere ele alınmaktadır. Bu tasarruflar elde edilen toplam kaynaklardan, dış kaynakların ve tüketime ayrılan kısmın çıkarılması sonucu elde edilmektedir. Eşitliğin sağlanması yatırımlara bağlanmış olsa da her iki kalemin ayrı ayrı birbirine daima eşit olacağından söz edilememektedir. Yatırımlar her zaman tasarruflarla karşılanamayabilir. Yatırımlara tasarrufların yetmediği yerde dış kaynaklardan yararlanma gereği doğmaktadır (Yılmaz ve Yaraşır, 2009: 100).

Tasarruf elde edilen gelirin tüketim dışı kalan kısmını ifade ederken yatırım ise, tasarrufun gelecekte ekonomik büyüme ve gelişmeye katkı sağlayarak getirilere harcama yapılmasını ifade etmektedir. Bir ülkenin borçlanmaya ihtiyaç duymaması için yatırımların tasarruflar aracılığıyla karşılanabiliyor olması ya da tasarrufların yatırımlara denk olması gerekmektedir (Eğilmez, 2013).

Yatırım-tasarruf açığı problemiyle karşı karşıya kalan ülkeler bu sorunu ortadan kaldırmak için yurtiçi tasarruflara yüklenmektedirler. Yurtiçi tasarrufların yetmediği yerlerde ise çözümü dış kaynaklarda aramaya çalışmaktadırlar. Bu durum cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir. Dış kaynaklardan yararlanılması kısa süreli olarak yaşanan krizlere çözüm olmuş gibi görünse de uzun vadede daha büyük sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin dış kaynaklardan alınan borçların ödenmesi gereken sürede ödenememesi, artan faizlerle birlikte daha büyük bir borç yükü ile karşı karşıya kalmamıza neden olabilmektedir. Genellikle gelişmekte olan ülkeler tasarrufların yatırımları karşılayamadığı durumlarda kalkınmayı devam ettirebilmek için borçlanma yoluna gitmektedir. Alınan borçların döviz cinsinden alınması ve sürekli değişiklik gösteren döviz kurları ele alındığında borçların sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Karabulut, 2014: 23-24).

Yatırım-Tasarruf açıkları incelendiğinde, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomik anlamda bir büyüme sağlayabilmek için elinde bulundurdukları geliri yatırımlara dönüştürmektedirler. Yatırımlar için ihtiyaç duyulan gelirin tasarruflarla sağlanması beklenmektedir. Tasarrufların yatırımları karşılayamadığı durumlarda yabancı sermaye girişine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın yerine getirilmesinde birtakım bedellerin ödenmesi gerekmektedir. Döviz kurunda yaşanan sürekli değişimler cari dengenin bozulmasına ve dış kaynaklara olan bağımlılığın artmasına sebep olmaktadır. Yatırım- Tasarruf açığının oluşumunu engelleyebilmek için ulusal tasarruflara gösterilen eğilimlerin artış göstermesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın artmaması için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir (Değirmen ve Şengönül, 2012: 2).

1.4. İkiz Açık Hipotezi

1980'li yıllarda ABD ekonomisinde yaşanan durgunluğun ortadan kaldırılması için vergi indirimleri ile birtakım teşvikler yapılarak kamu harcamalarının en aza indirilmesi hedeflenmiş

ancak kamu giderlerinin hayli yüksek olması beraberinde bütçe açıklarını da getirmiştir. ABD aynı dönem içerisinde hem dış ticaretteki gücünü kaybetmiş hem de yüksek bütçe açıkları yaşanmıştır. Bu iki bileşenin birbirini birlikte etkilemesi ikiz açık hipotezinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD ile başlayan bu süreç birçok ülkede etkili olmuş ve ikiz açık hipotezine karşı çözüm yolları aranmaya başlanmıştır (Bayrak, 2013: 2).

1970li yıllarda ABD ve İngiltere’de dış ticarete ve sermaye hareketlerinde serbestleşme başlamıştır. Serbestleşme ile birlikte yüksek enflasyon ve ekonomik durgunluk gibi sorunlar görülmeye başlanmıştır. Bu soruna çözüm ararken yine aynı dönemde kendini gösteren Keynesyen yaklaşımına ait fikirler ile yaşanan sorunlara çözüm aranmaya çalışılsa da çözüm noktasında etkili olamamıştır.

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler karşımıza bütçe açığı ve cari açık sorunlarını getirmekte ve birçok araştırmacı bu bileşenleri ikiz açık olarak tanımlamaktadır. Bir ekonomide cari açık ve bütçe açığının birlikte açık vererek birbirleri ile etkileşim halinde olmaları ikiz açık olarak tanımlanmaktadır (Özçalık ve Erataş, 2014: 137). Bütçe açıkları ilk olarak 1980’li yıllarda ABD’de bütçe açıkları ile cari işlemler dengesinin bozulmalarıyla birlikte ortaya çıktığı görülmektedir.

İkiz açık, ekonomik bir kavram olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede çeşitli dönemlerde gözlemlenen bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki etkileşimi ifade eder. İkiz açığın bileşenleri şu şekilde açıklanabilir: Bütçe açığı, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumunu ifade ederken; cari açık, ithalatın ihracattan fazla olduğu durumu belirtmektedir (Özdamar, 2015: 166).

Bütçe açığı ve cari açık arasındaki bağlantının teorik temelini milli gelir özdeşlikleri yansıtmaktadır (Ay vd., 2004: 76): Bu teoriye göre;

$$MG = C + I + G + X - M = C + S + T \quad (1.4)$$

Yukarıda yer alan bir numaralı denkleme göre; milli gelir akımına katkılar ile milli gelir akımından sınırlar birbirine eşit olacaktır.

$$I + G + X = S + T + M \quad (1.5)$$

Denkleme :

C: Tüketim harcamaları,

I: Yatırım harcamaları,

G: Devletin mal ve hizmet alımları,

X: Devletin mal ve hizmet ihracatı

M: Mal ve hizmet ithalatı,

S: Tasarruflar,

T: Vergiler.

Yukarıda yer alan Denklem (1.5)'e göre bütçe açığı ile ticari açık arasındaki ilişki aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$X - M = (T - G) + (S - I) \quad (1.6)$$

$$TD = BD + SD \quad (1.7)$$

TD: Mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farkı yansıtan cari işlemler açığı,

BD: Kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farkı yansıtan bütçe açığı,

SD: Özel kesim tasarrufları ile yatırımları arasındaki farkı yansıtan tasarruf açığını göstermektedir. (Ay vd., 2004: 76).

1.5. İkiz Açık Hipotezi ile ilgili yaklaşımlar

Bütçe açığı ile cari açığın paralel olarak hareket etmesi ve her iki açığın birlikte ortaya çıkması, "ikiz açık" olarak tanımlanmaktadır. 1980'li yıllarda ortaya çıkan bu hipotez, araştırmacılar, politikacılar, akademisyenler ve ekonomistler tarafından geniş bir ilgiyle incelenmiş ve tartışılmıştır.

Bütçe açıkları ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ifade eden ikiz açık hipotezinin temelinde iki yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlar; Keynesyen yaklaşım ve Ricardocu yaklaşım olmak üzere iki zıt görüşü ifade etmektedir.

Keynesyen görüşe göre bütçe açığı ile cari açık arasında pozitif ilişki vardır ve bütçe açıkları cari açıklara sebep olmaktadır. Ricardocu denklik ise bu görüşü reddederek bütçe açığı ile cari açık arasında bir ilişki olmadığı ve bu iki bileşenin birbirinden bağımsız olduğu öne sürülmektedir (Bayrak, 2013: 3).

1.5.1. Keynesyen (geleneksel) Yaklaşım

Keynesyen diğer bir tabirle geleneksel yaklaşım, bütçe açığından cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve bu iki bileşenin oluşturduğu ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunan görüş olarak literatürde yerini almaktadır. Bir ülke ekonomisi incelendiğinde devletin kamu giderlerini arttırması ve aynı zamanda vergilerde yapacağı indirimler giderlerin gelirleri karşılayamamasını yani bütçe açıklarında artış olmasına sebep olacaktır. Mundell- Fleming yaklaşımına göre, devletin faiz oranlarında artış yapması ülkeye yabancı yatırımlar kazandıracak ve bununla birlikte yabancı paranın ülkemize gelmesini sağlayacaktır. Milli paranın değerinin yükseltmesiyle halk için kendi ürettiği mallar ucuz ancak yabancı yatırımcılar tarafından pahalı olması ihracatın azalmasına bununla birlikte cari açık sorununu ortaya çıkarmasına sebep olacaktır (Özmen ve Biçer, 2015: 282).

İkiz açık hipotezini destekleyen Keynesyen yaklaşımına göre, maliye politikasında bir artış yaşanması gelir düzeyindeki artışı etkileyecektir. Gelirde yaşanacak artışlar mal ve hizmet talebinde artışa yani ithalatın artmasına ve cari açığın oluşmasına sebep olacaktır (Doruk, 2019:270).

İkiz açık hipotezinin geçerliliğini savunan Keynesyen yaklaşım, gelir harcama yaklaşımı ve Mundell-Fleming yaklaşımı, bu durumu açıklayan başlıca teorilerdir. Kamu giderlerinin artışı veya vergi gelirlerinin azalması, bütçe açığının büyümesine neden olabilmektedir. Bütçe açıklarının artması, üretim ve tüketimi olumlu yönde etkileyerek milli gelirin yükselmesine yol açabilir. Milli gelirdeki artış, ithalatın artmasına neden olurken, ithalatın artması cari açığın

oluşmasına ve ihracatın azalmasına yol açmaktadır (Azapoğlu ve Direkçi, 2015: 78). (Azapoğlu ve Direkçi, 2015:78).

1.5.2. Ricardiyan Yaklaşım

Keynesyen Yaklaşımın savunduğu önermenin aksine Ricardiyan yaklaşım ikiz açık hipotezinin geçerli olmamasıdır. Ricardiyan yaklaşım cari açık ve bütçe açığı arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı düşüncesini savunmaktadır. Devletin kamu giderleri sabitken vergi indirimi sebebiyle bütçe açığı verilmesi durumunda bireyler ilerleyen dönemlerde vergilerin aynı oranda artırılacağı düşüncesiyle hareket ederek giderlerini azaltmak yerine tasarruflarını aynı oranda arttırmayı seçmektedir. Ricardiyan görüşe göre bütçe açığını finanse etmek için vergilerin artırılması veya borçlanmaya gidilmesi ekonomi üzerinde bir etki yaratmayacaktır (Turan & Karakaş, 2017: 213).

Ricardocu denklik hipotezine göre vergi indirimlerinden istenilen faydanın sağlanamaması ileriki dönemlerde daha fazla vergi ödemeyi beraberinde getirecektir. Bu nedenle vergide indirim yaşanması tüketim harcamalarının artmasına neden olmayacaktır. Tüketici gelecekte daha çok vergi ödeyeceğini bildiğinden harcama yapmayarak tasarrufa yönelecektir. Ortaya çıkan ilişkide bütçe açığı ile cari açık arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını savunan bu görüş Ricardiyan yaklaşım olarak adlandırılmaktadır (Akan, 2019: 40).

1.6. Üçüz Açık Hipotezi

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunu haline gelen bütçe açığı cari açık ile ilişkilendirildiğinde ortaya ikiz açık olarak adlandırılan ve bir çok araştırmacının araştırma konusu olan hipotez literatürde yerini almıştır. İkiz açık hipotezi ile ilgili yapılan araştırmalar, (Tülümce, & Saykal, 2019), (Özçalık & Erataş, 2014), (Benli & Tonus, 2019) (Altunöz 2014), olarak sıralayabiliriz. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, araştırmacıların bazıları ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunurken bazı araştırmacılar ikiz açık

hipotezinin geçerli olmadığı düşüncesini savunmaktadır. Konu ile ilgili ortak sonuca varılamamışken gündeme üçüz açık hipotezi konusu çıkmaktadır. Üçüz açık hipotezi, Bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığının aynı anda açık vermesi olarak tanımlanmaktadır.

Dünyadaki sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve ülke içindeki yatırımların iç tasarruflar ile sınırlandırılması ile ilgili zorunluk ortadan kaldırılmıştır (Yılgör vd., 2019: 93). Yurtiçi yatırımlar yurt içi tasarruflardan fazla olması durumunda yatırım tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır. Bu cari işlemler yani yurtdışı kaynaklar ile finans edilmesi yatırım tasarruf açığının ikiz açığı oluşturan bütçe açığı ve cari açık bileşenleriyle birleşmesine ve üçüz açık hipotezinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yılgör vd., 2019: 93). Bir ülkenin yatırım tasarruf açığı vermesi dış kaynaklara ihtiyacımızı arttırmakta ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse;

X ülkesi;

2023 Toplam tasarruflar = 110 milyon TL

2023 Toplam yatırımlar = 100 milyon TL

Verilen verilere göre yatırım-tasarruf açığı şu şekilde hesaplanabilir:

Yatırım-Tasarruf Açığı = Toplam tasarruflar – toplam yatırımlar

Örnekte de görüldüğü üzere X ülkesi 2023 yılında 10 milyon TL açık vermiştir. Bu durumda X ülkesi açığı kapatmak için dış borçlanma, yabancı yatırımcıların ülkeye doğrudan yatırım yapmasını sağlamak, ihracatı arttırmak veya yatırım teşvikleri ile açığını kapatma yoluna gidebilir.

Üçüz açık hipotezinin temelini oluşturan milli gelir denklemi Keynesyen Harcama Denklemi ile şu şekilde ifade edilmektedir (Yılgör vd., 2019: 93):

$$Y = C + I + G + X - M = C + S^p + T$$

Denkleimde ifade edilen harflerin anlamları sırasıyla verilmektedir.

Y: Milli Gelir,

C: Tüketim Harcamaları,

I: Yatırım Harcamaları,

G: Kamu Harcamaları,

X: İhracat - M: İthalat ,

S^P: Özel Tasarruflar ,

T: Vergiler ,

Toplam Tasarruflar: $S = (Y-T-C) + (T-G) + (X-M)$ şeklinde elde edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

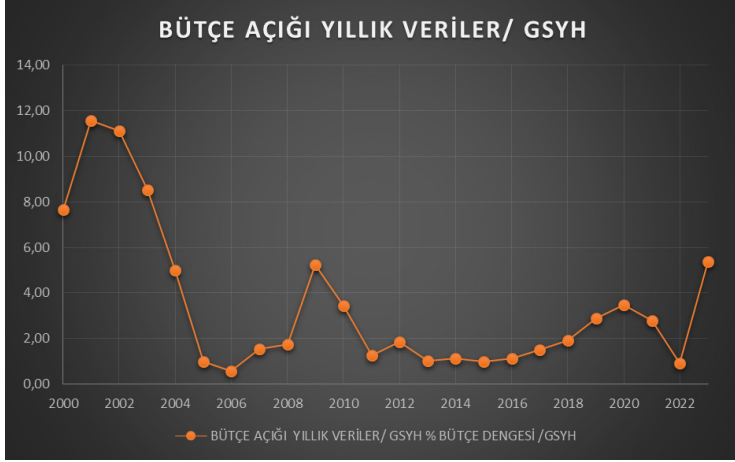
TÜRKİYE’DE ÜÇÜZ AÇIK HIPOTEZİNİN GELİŞİMİ: 2000-2023

2.1. Türkiye Ekonomisinde 2000-2023 Yılları arasında Bütçe Açığı Dengesi

Türkiye ekonomisi, 1970’li yıllardan itibaren bütçe açığı sorunuyla mücadele etmeye başlamıştır. 1970’lerde artış gösteren kamu açıklarına rağmen, 1980’lerde alınan ekonomik istikrar kararları bütçe açığını kontrol altına almada yeterince başarılı olamamış ve finansal açıklar 2000’li yılların ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. Bütçe açıklarının finanse edilmesi amacıyla borçlanma politikaları uygulanmış, ancak borç faizlerindeki artışlar, GSYH içindeki oranını yükseltmiştir. 2000’li yıllara kadar yüksek enflasyon ve reel faiz oranlarının büyüme oranını aşması, birincil bütçe dengesinin yetersiz kalmasına neden olmuş ve iç borç stokunun sürekli artmasına yol açmaktadır. Bu borçlanma artışı, borç faiz ödemelerinin yükselmesine ve mali yapının ağır bir yük altına girmesine neden olmaktadır (Dağ, 2018: 44).Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik bunalım 1994 Nisan, 2000 Kasım yılı ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ile devam ederken Türkiye ekonomisinde ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ adı altında istikrar paketi uygulanmıştır. Hedef ise kamuda faiz dışı fazla yaşanmasını sağlamak ve yükümlü olunan borç yükünü hafifletmektir (Sağlam ve Aytaç, 2014:132).

Kamu giderleri ile kamu gelirleri arasındaki dengesizlik, 1990'lı yılların sonrasında da devam etmiştir. Bu dönemde kamu giderlerini azaltmaya yönelik politikaların yeterince uygulanamaması, dengesizliğin sürmesine yol açmaktadır. 1994 yılında Türkiye, ekonomik kriz içindeyken çeşitli önlemler planlamıştır. Bu çerçevede, 5 Nisan 1994'te yürürlüğe giren istikrar programı kapsamında Türk lirası devalüe edilmiş ve döviz kurları serbest bırakılmıştır. Ayrıca, IMF ile stand-by anlaşması yapılmış ve bu dönemde çeşitli zamlar ve yeni vergiler getirilmiştir. Uygulanan reformlar sonucunda devlet bütçesinde rahatlama sağlanmış ve maliyetler azalmıştır. Ancak, bütçe faiz dışı vermeye başlamış olmasına rağmen bütçe açıkları devam etmiştir (Dağ, 2018: 47). Türkiye ekonomisinde bütçe açığı 2001 krizinin ardında büyük bir artış göstermiştir. Krizin etkisinden çıkabilmek amacıyla 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' kapsamında birtakım mali disiplinler ve maliye politikaları sayesinde bütçe açığında önemli düşüşler kaydedilmiştir. Vergi gelirlerinin artış göstermesiyle tasarrufa gidilmiş olması bütçe dengesini olumlu olarak etkilemiştir. 2002 yılı itibariyle alınan tedbirler etkisini göstermiş ve 2006'ya kadar ciddi düşüşler yaşanmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel kriz ile 2019'da başlayan Covid-19 salgını dönemlerinde uygulanan mali teşvik paketleri ile sağlık harcamaları sonucunda bütçe açığında artış gözlemlenmiştir (Erer, 2022: 1297). Ayrıca 2023 yılında yaşanan doğal afetler Türkiye ekonomisini büyük bir sarsıntıya uğratmış ve bütçe açığında artışlara sebep olmuştur.

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren sorun teşkil eden bütçe açıkları 2000'li yıllardan sonra da devamlılığını sürdürmektedir. Grafik 1 de 2000-2023 yılları arasındaki bütçe dengesindeki dalgalanmalar gösterilmiştir. Bütçe dengesinin GSYH'ya oranı alınmıştır. Grafikten de anlaşılacağı üzere bütçe açıklarında dalgalanmalar her yıl devam etmiştir.

Grafik 2.1. 2000-2023 Bütçe Dengesi /GSYH

Kaynak: (T. C. Kalkınma ve Hazine Bakanlığı, 2023)

Grafik 2.1’ de yaşanan dalgalanmalar ele alındığında 2000 yılında bütçe açığının GSYH’ye oranı %7,5 iken 2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte bu oran %11,55’e kadar gelerek rekor seviyeye ulaşırken 2002 yılında %11,10 olarak görülmüştür. 2003 yılında %8,52 görülürken bu yıldan itibaren bütçe açığının GSYH’ye oranında alınan mali tedbirlerler hissedilmeye başlanmıştır. IMF ile yapılan işbirliği ile vergi reformları sayesinde Türkiye ekonomisi toparlanma sürecine girmeye başladığı görülmektedir. 2004 yılında ortalama %8,9 olarak büyüme gösteren Türkiye’nin 2004 yılında bütçe açığının GSYH’ye oranı %5,0 seviyelerinde görülmektedir. 2005 yılında yaşanan ekonomik gelişimler göz önünde tutulduğunda ekonomik büyüme ile birlikte enflasyonun düşürülmesi, yabancı yatırımların artmasıyla türk lirasının değer kazanması mali disiplinlerin uygulanmaya devam etmesiyle bütçe dengesinin sağlanması açısından önemli bir yıl olmuştur. Yaşanan olumlu gelişmeler 2006 yılında da devam etmiştir. 2006 yılında bütçe, GSYH’nin %0,58 oranında açık verdiği görülmektedir. Bu oran önceki yıllara kıyasla ekonominin önemli bir iyileşme gösterdiğini hedeflenen mali

başarıya ulaşıldığını göstermektedir. 2007 ve 2008 yıllarına gelindiğinde bütçe açığının GSYH'ye oranı %1,54 ve %1,74 gerçekleşmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz ile birlikte ekonomik büyümede yaşanan düşüşler bütçe açığının artmasına sebep olmuş ve krizin etkisiyle 2009 yılında bütçe dengesinin GSYH 'ye oranı 5,24 seviyelerine yükselmiştir. Krizin verdiği etkiyi azaltmak amacıyla alınan ekonomik destekler ve teşvik paketleri sayesinde 2010 ve 2011 yıllarında bütçe açığında azalmalar yaşanmış ve bütçe dengesinin GSYH'ye oranı %3,43 %1,27 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2011 yılına kıyasla 2012 yılında bütçe açığı biraz artmış olsa da 2013 yılında düşüş yaşanmıştır. Bu yıllarda Bütçe dengesinin GSYH'ye oranı sırasıyla % 1,86 ve % 1,02 olarak görülmektedir. 2016 yılına kadar dalgalanmalar inişli çıkışlı olsa da 2013-2016 yıllarında bütçe açığındaki seviyelerin korunmaya çalışıldığı görülmektedir. 2014 yılında %1,14 2015 yılında ise seviye %1,0 a kadar gerilemiştir. 2016 yılında %1,14 olarak görülen oran bu yıldan sonra 2015 yılına kıyasla 2021 yılına kadar artış göstermeye başlamıştır. Yaşanan iç ve dış ekonomik faktörlerin etkisiyle 2017 'de %1,52, 2018 yılında ise 1,94 seviyelerinde bütçe açığı verildiği gözlemlenmektedir. Küresel ekonomik belirsizlikler, döviz kuru dalgalanmaları ve 2019 yılından itibaren tüm dünyayı sarsan Covid-19 salgınının etkisiyle birlikte 2019 ve 2020 yıllarında bütçe dengesinde %2,89 ve %3,47 seviyelerinde artış görülmektedir. Pandemiden sonra Türkiye ekonomisi sağlık harcamaları, ekonomik tevikler ve gelirlerde yaşanan azalmalarla birlikte bütçe açığında artışlar yaşanmıştır. Bütçe dengesinin GSYH'ye oranı 2021 yılında %2,78 2022 yılında 0,93 olarak gözlemlenirken 2023 yılında yaşanan doğal afetlerle birlikte bütçe açığı oranı %5,39 seviyelerine ulaşmıştır. Grafikte gösterilen veriler tek tek açıklandığında 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin 2009 yılında yaşanan krize göre daha büyük ekonomik sıkıntılar yaşandığı 2023 yılında ise 2009 yılına göre daha büyük mali sıkıntılar yaşandığı gözlemlenmektedir.

2.1.1. 2000-2005 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri

2000'li yıllarda enflasyon oranlarının aşırı yükselmesi, ekonomik istikrarsızlık problemlerine yol açmıştır. Bu dönemde enflasyon sorununun çözülememesi, kamu borçlarının artışı engelleyememesi ve bankacılık sektöründe ciddi yapısal sorunların ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Kasım 2020'de, bankacılık sistemindeki aşırı bozulma ve bankalar arasında yaşanan likidite sıkışıklığı krize neden olmuş, piyasalarda TL sıkıntısı yaşanmıştır. Bu durum, faiz oranlarının hızla yükselmesine ve dolayısıyla bütçe açığının artmasına neden olmuştur (Çavdar, 2010: 44).

2000 yılının kasım ayında yaşanan likitide krizinin ardından ekonomik belirsizlikler devam ederken 2001 yılında 19 şubat tarihinde Başbakan Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan siyasi tartışmalar piyasada güven kaybına ve krizin tetiklenmesine neden olmuştur (Küçüksucu, 2012: 91). 2000 -2001 yıllarında yaşanan krizler ekonomide kamu harcamalarında yaşanan aşırı artış ile birlikte faiz oranlarını arttırmış ve mali yük artmıştır. Bu dönemde işsizlik artmış, tarım alanında düşüşler meydana gelmiştir. Ekonominin küçülmesiyle birlikte milli gelir azalmış ve ekonomik bunalım artmıştır (Çavdar, 2010: 44).

Ekonomide yaşanan çöküşü azaltmak amacıyla çalışmalar başlatılarak yeni reformlar uygulanmak istenmiştir. Bu dönemde IMF ile yapılan görüşmeler neticesinde bir anlaşmaya imza atılmıştır. Bu anlaşma stand-by anlaşması olarak gündemde yerini almıştır. Stand-by anlaşması ile 14 Nisan 2001 tarihinde 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' uygulamaya alınmıştır (Küçüksucu, 2012: 91). IMF'nin desteklediği bu programın amacı mali disiplinin sağlanarak enflasyonun kontrol altına alınması ve yapılması istenen yapısal reformların amacına ulaştırılmasıdır. 2002 yılında da bu program desteklenmeye devam edilmesiyle 2002 yılından 2008 yılına kadar bütçe dengesinde büyüme kaydedilmiştir.

2003 yılında makroekonomik istikrarı sağlamak için mali politikalara önem verilmiş ve IMF destekli programlar desteklenmeye devam edilmiştir. Yine bu dönemde kamu mali yönetimi ve kontrol sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmeye devam edilmiştir. 2004 ve 2005 yıllarına gelindiğinde bu dönemlerde bütçe dengesinin sağlanabilmesi için IMF'nin beklentisini karşılamak amacıyla faiz dışı fazla vermek, kamu borç stokunu en aza çekerek kontrol altına almak hedefler arasında olmuştur. Bu nedenle vergi gelirlerini artırma yoluna gidilmiş kamu harcamalarını kontrol altına alarak vergi gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir (Oltulu, 2012: 51).

2.1.2. 2006-2010 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri

2006 yılında önceki yıllara kıyasla ekonominin önemli bir iyileşme gösterdiğini hedeflenen mali başarıya ulaşıldığı söylenebilir. Bu dönemde kamu maliyesinin şeffaflığını ve etkinliğini ileri seviyeye çıkartmak, mali disiplini sürdürebilmek amacıyla birtakım düzenlemeler ortaya atılmıştır. Bunların en önemlisi ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun uygulamaya konulmasıdır. Diğerleri ise Vergi Reformu ve Sosyal Güvenlik Reformudur. Bu düzenlemelerle birlikte ekonomide büyüme hedefi son otuz yılın en iyi bütçe performansını ortaya koymuştur. Ayrıca bu dönemde döviz kurlarında gelişmeler yaşanmış borçlanma stratejileri ve faiz dışı fazla hedefleri borç yükünün azalmasına yardımcı olmuştur. (Tarhan, 2014: 96).

2006-2007 yılları arasında büyüme hedefine ulaşmaya çalışan Türkiye ekonomisi bu yolda güçlü ilerlemeler sarf ederken, 2008 yılının sonlarına doğru ABD'de ortaya çıkan küresel finansal kriz Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkeyi olumsuz etkilemiş bütçe gelirlerinin azalmasına ve büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. 2008 küresel ekonomik kriz, 1929 yılında ABD'de yaşanan Büyük Buhran'dan sonraki en büyük kriz olarak litarürde yerini almıştır. Türkiye krizinin etkilerini 2008 yılının sonlarına

doğru hissetmeye başlamış ve 2009 yılında kamu giderlerinin kamu gelirlerden fazla olmasıyla bütçe açığında yaşanan artış krizin bıraktığı etkiyi daha da belirgin hale getirmiştir. 2010 yılında ise kriz etkisini yavaş yavaş azaltmaya başlamıştır (Küçüksucu, 2012: 98).

2.1.3. 2011-2016 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri

Türkiye Ekonomisi 2010 yılında krizin etkisinden kurtulmaya çalışırken 2011 yılında yaşanan mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Suriye'de yaşanan iç savaşın büyümesiyle birlikte ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriyeliler komşu ülke olan Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Suriye'den gelen yaklaşık 500 bin sığınmacıya kapılarını açmış ev sahipliği yapmıştır. Bu süreçte çok fazla sayıda kamp alanları oluşturulmuştur. Ayrıca güvenlik artırılmış, sağlık, gıda, eğitim gibi alanlarda ciddi harcamalar yapılmıştır. Aynı zamanda mültecilere verilen diğer maddi yardımlar bütçeyi bir hayli zorlamış ve bütçe dengesini olumsuz etkilemiştir. Yine bu dönemde kamplarda yaşamını sürdürmek istemeyen sığınmacılar, kiralık evlerde oturmuş ve geçimini sağlamak için mesleklerini burada devam ettirmişlerdir. Bu durum fırsatçılığın başlamasına sebep olmuş ve ev kiralari olması gerektiğinden daha yüksek fiyatlara ulaşmaya başlamış, kiralık ev bulmak zorlaşmıştır. Aynı zamanda daha düşük rakamlarla daha çok çalışan mültecilerin artmasıyla yerel halk kendi çalışanını işten çıkartarak suriyeli mültecileri tercih etmiştir. Bu durum işsizlik oranları arttırmış aynı zamanda yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa sebep olarak güvenliği tehdit etmiştir. Tüm bu gelişmeler artan kamu giderlerinin toparlanma sürecini geçiktirerek bütçe dengesinin olumsuz etkilenmesine ve artış yaşanmasına sebep olmuştur (Öztürk ve Çoltu, 2018: 192).

Türkiye tarih boyunca yaşanan darbelere siyasi müdahalelerle karşılık bulmaya çalışmış ancak bu müdahaleler ekonomide yapısal sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum ülkenin dışa bağımlılığını arttırmıştır. 2013 yılının

ilk çeyreğinde Türkiye IMF'ye olan borçlarının %100 lük bölümünü ödemiştir. Türkiye'nin bu büyük başarısı devam ederken yaşanan 'Gezi' olarak isimlendirilen toplumsal olaylar siyasi ve ekonomik istikrarı olumsuz etkilemiştir. Gezi olaylarında ekonomi hedef alınmış ve ekonomide büyümeye engel olmaya çalışılmıştır. Ancak başarıyı elde edemeyen kesim bu defa da 15 Temmuz 2016 yılında darbe girişimi ile ülkenin ekonomik ve siyasi iradesini baskı altına almak istemiştir (Karagöl, 2016: 42).

2.1.4. 2017-2023 Dönemi Bütçe Dengesi Gelişmeleri

Türkiye'de nüfus sayısı 2021 belirlemelerine göre 85 milyona ulaşmıştır. 2011 yılından itibaren ülkemizde bulunan Suriyeli sayısı 3,5 milyondur. Aynı zamanda sayısı bilinmeyen düzensiz göçmenin ülkemizde bulunduğu söylenmektedir. Tüm bu bilgiler ele alındığında Her yıl yapılan ulusal hesaplar ile birlikte her yıl ortasında yapılan nüfus sayımının esas alındığı kişi başı gelir hesapları, ülkenin milli gelirini olması gerekenden daha yüksek göstermesine sebep olmaktadır (Yağcı, 2023: 1229).

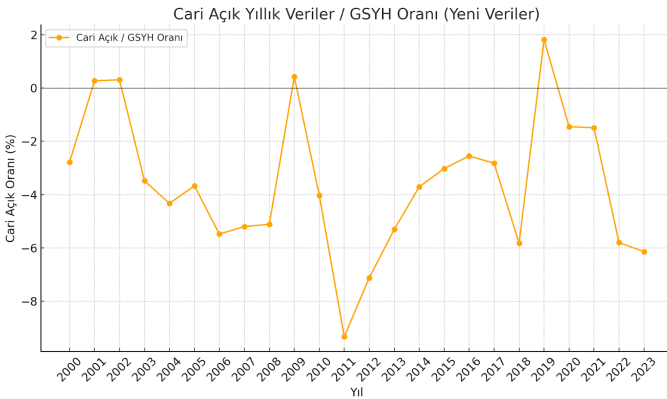
Türkiye'de 2018 yılından itibaren Türk lirası değer kaybetmiş ve yüksek enflasyonla savaşmak zorunda kalmıştır. Türk lirasının değer kaybedilmesiyle birlikte döviz kurları aşırı derecede artmıştır. Döviz kurlarında yaşanan artış enflasyon oranlarının artmasında etkili olmuştur. Yaşanan ekonomik durgunluk 2019 yılında Covid-19 salgınıyla birlikte etkisini arttırmıştır. Bu dönemde yaşanan salgın hastalığın önlenmesi amacıyla zorunlu kapanmalar ve sokağa çıkma yasakları arttırılmıştır. Giyim, restorant gibi küçük işletmelerin müşterileri kaybetmesiyle çoğu işletmeler kapatmak zorunda kalmış ve işten çıkartma yoluna gidilmiştir. Kamu ve özel sektörde sağlık alanında yapılan harcamalar aşırı artış göstermiştir. Covid-19 etkisi 2020 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte artan durgunluk kişi başı gelir üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Hükümet enflasyonu düşürmek amacıyla faizleri düşürmeyi hedeflemiş ve kuru sabitlemek için birtakım politikalar uygulamaya başlamıştır (Yağcı, 2023: 1235).

2022 yılında Rusya-Ukrayna arasındaki savaş doğalgaz ve petrol fiyatlarını, gıda fiyatlarını artırmış ve ekonomimizin etkilenmesine sebep olmuştur. Savaşın bir diğer etkisi ise kurların yükseliyor olmasıdır. Ayrıca turist sayısında yaşanan azalmalarla birlikte turizm gelirlerinde yaşanan düşüşler krizin etkisinin olumsuz sonuçlar doğuracağını ortaya koymaktadır (Eğilmez, 2022). 2023 yılının şubat ayında Kahramanmaraş merkezli deprem on ilde maddi ve manevi hasarlar bırakmıştır. Deprem felaketinin bıraktığı fiziksel hasar maliyeti Dünya Bankası tarafından 34,2 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (Bardakçı ve Demirtaş, 2023: 191).

Türkiye ekonomisi yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen dalgalanmalar sürekli devam etmiş ancak 2009 küresel kriz ve 2023 yılı dışında hep artış gösterdiğini ve büyüdüğünü söylemek mümkündür.

2.2. Türkiye Ekonomisinde 2000-2023 Yılları arasında Cari Açığı Dengesi

Grafik 2.2'de 2000-2023 yılları arasındaki cari dengede yaşanan dalgalanmalar gösterilmiştir. Cari dengenin GSYH'ye oranı alınmıştır. Grafikten de anlaşılacağı üzere cari açıklarda dalgalanmalar yıldan yıla farklılık göstermiştir.

Grafik 2.2. 2000-2023 Cari Denge /GSYH

Kaynak: (T. C. Kalkınma ve Hazine Bakanlığı, 2023)

2000 yıllarında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte cari dengenin GSYH'ye oranı -2,78 lere iken hızla toparlanma süreci yaşanmış ve 2001 yılında bu oran 0,27 ye ulaşmıştır. 2003 yılında ise 0,31 olarak kaydedilmiştir. Cari dengede görünen büyüme 2003 ve 2004 yılında özellikle döviz kurlarındaki hareketlilik ithalat ve ihracat üzerinde etkili olmuş ve cari dengenin GSYH'ye oranı sırasıyla -3,48 ve -4,33 olarak kaydedilmiştir. 2005 yılında -3,67 olan oran ithalatın artış göstermesi ile dış ticaret açığını genişleterek büyümesine katkıda bulunmak istenmiş olsada küresel petrol fiyatlarındaki yükseliş enerji ithalatının aşırı artmasıyla cari açığın -5,48 seviyelerine ulaşmasına neden olmuştur. 2007 yılında -5,20 2008 yılında -5,11 oranlarında seyreden cari denge GSYH'ye oranı 2007-2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin etkisiyle bir daralma meydana gelmiş ve 2009 yılında cari açıkta azalma yaşanmış ve cari dengenin GSYH'ye oranı 0,43 seviyelerine ulaşmıştır. Grafik 2'de 2002 yılından 2008 yılına kadar cari açığın artış gösterdiği 2009 yılında ise cari açığın azaldığı görülmektedir. Ancak bu azalma 2010 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır.

2000-2023 yılları arasındaki cari açığın en yüksek seviyede olduğu ve rekor seviyeye ulaştığı yıl -9,33 oranı ile 2011 yılıdır. Bu yıldan sonra 2012'de -7,12 2013 yılında -5,31 , 2014 yılında -3,71 2015 yılında -3,02 2016 yılında ise -2,55 oranları kaydedilmiştir. 2011 yılından 2016 yılına kadar cari açıkta azalmalar görülmüş ancak 2018 yılında cari açık tekrardan artış göstermiş ve -5,82 seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında cari açığın artış göstermesinin en büyük nedenleri arasında Türk lirasının aşırı değer kaybetmesi neden olarak gösterilebilir. Grafikte 2019 yılında cari açığın en iyi seviyeye ulaştığı görülmektedir. 1,82 olarak kaydedilen bu oranın bu seviyelere ulaşmasındaki etkenler arasında; ekonomik daralma, ihracatın artması, turizm gelirleri ve iç talebin artması sayılabilir. 2019 yılının sonlarına doğru Çin'de başlayan COVID-19 salgınının tüm ülkeye yayılması Türkiye ekonomisini olumsuz

etkilemiştir. Sağlık alanındaki harcamalar, turizm gelirlerindeki azalmalar, dış ticaret dengesizliği, döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar 2020 ve 2021 yıllarında sırasıyla -1,45 ve -1,49 oranlarında cari açığın artmasında belirleyici olmuştur. 2022 yılında -5,80 ve 2023 yılında -6,14 seviyelerine ulaşan cari dengenin GSYH'ye oranı Türk lirasının aşırı değer kaybetmesi cari açığın artmasına neden olmaktadır. Günümüzde ise cari açığın azaltılması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

2.2.1. 2000-2005 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1980'li yıllardan itibaren cari açıkla mücadele başlamış, ancak cari açığın asıl kırılma noktası 2000'li yıllar olarak belirtilmektedir. 2001 yılında alınan tedbirlerle 2000 yılına kıyasla rahatlama süreci başlamıştır. Aynı yıl IMF ile birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'na geçiş kararı alınmış ve toparlanma sürecine girilmiştir. Bu uygulama, enflasyon ve faiz oranlarında olumlu sonuçlar getirmiş, ancak cari açık ve istihdam konularında olumsuz etkiler oluşturmuştur. Cari açığın artışı, ekonomide ciddi sarsılmalara neden olmuştur. 2001 yılında uygulanan politikalarla dış ticaret hacmi büyümüş, ancak cari açıkta aşırı artışlar görülmüştür (Kaya, 2016: 56).

2001 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle dış borçlanmaya gidilmiş ve aşırı borçlanma mücadelesi 2020 yılına kadar devam etmiştir. Dış borcun GSYH içindeki payının, ekonomik krizlerden sonra en yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir (Karaş, 2022: 45). 2001-2002 krizinden sonra Türkiye ekonomisi toparlanma sürecine girmiş, ancak cari açık artmaya devam etmiştir. 2003-2004 yıllarında dış ticaret hacmi tahmin edilenden daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. Ancak, dışa bağımlılıkla mücadele, cari açığın istenilen seviyelere ulaşmasını engellemektedir.

2.2.2. 2006-2010 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler

Cari dengeyi etkileyen faktörler dış ticaret dengesinde yaşanan artışlar, yatırımlar ve transferlerdir. İhracatın yani yurt dışına satılan ürünlerin değeri, ithalattan yani yurt dışından alınan ürünlerin değerini karşılayamıyorsa o ülkede cari açık söz konusudur. Türkiye 2001 yılında cari işlemler dengesinde fazla vererek uyguladığı politikaların etkisini göstermiştir. 2006-2007 yıllarında Türkiye TL'nin değerli olması ve maliye politikaları sonucunda büyüme eylemini devam ettirirken bu dönemde ithalatın ön planda olması cari açığın artmasına sebep olmuştur.

2002-2007 yılına kadar uygulanan maliye politikaları olumlu sonuç göstererek ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmış ve büyümenin gerçekleşmesiyle birlikte bütçe olumlu etkilenmiştir. 2007 yılında cari açığın artış göstermesine neden olarak Türkiye'nin enerji bakımından dış dünyaya bağlı olmasını ve bu dönemde elektrik, doğalgaz petrol gibi kullanımına ihtiyaç duyulan enerjilerin fiyatlarının aşırı artması sebep olarak gösterilebilir (Solak, 2019: 135).

2008-2009 yılında ABD'de büyük bir şartı yaratan ve yalnızca ABD değil tüm dünyayı etkisi altında bırakan küresel kriz Türkiye ekonomisinin de kırılma noktalarını ortaya çıkarmış ve etkilemiştir. Türkiye 2000'li yıllarda oluşan cari açığı karşılamak için dış kaynaklara borçlanmış ve cari açık 2000 yılından 2008 yılına kadar artış trendini devam ettirmiştir. 2008 -2009 yılında ABD'de gerçekleşen küresel kriz Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyerek büyümeyi yavaşlatmış ancak cari denge bu dönemde bir nebze de olsa rahatlamıştır. Bu dönemde yabancı ülkelerin küresel kriz etkisi altında olmasından dolayı yabancı sermaye akımlarının ülkemize girişinin azaldığı görülmektedir. Sermaye akımlarında yaşanan azalma ile birlikte TL'nin değer kaybetmesi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca bu dönemde artan döviz kuru dış kaynaklara karşı yükümüzün artmasına sebep olmuştur.

Tüm bu nedenler Türkiye bütçesinde yaşanan belirsizliği ortaya koymaktadır. Enerji fiyatlarında yaşanan düşüşler ve ithalatın azalması cari dengede iyileşmeler yaşanmasında etkili olmuştur. Etkisini devam ettiren küresel kriz 2010 yılında da devam ederken bu dönemde toparlanmak için uygulanan maliye politikalarıyla birlikte büyümeye katkı sağlanmıştır. Ancak ithalatın artmasıyla birlikte dış ticaret açığının olumsuz etkilendiği ve cari açığa artışın devam ettiği görülmektedir.

2.2.3. 2011-2016 Yıllarında Cari Dengeye Yaşanan Gelişmeler

Türkiye'nin uzun yıllardır devam eden en büyük mücadelelerinden biri cari dengenin sürekli açık vermesidir. Ülkemizde cari açığa neden olan en büyük sorunlardan biri enerjide dışa bağımlı olunmasıdır. Türkiye enerji ithalatında dış ülkelere bağımlı bir ülke olduğundan ihracatımız ne kadar yüksek hacimlere ulaşsa da ithalatı karşılamaya yetmemekle birlikte sürekli açık vermektedir. 2011-2012 yılında ithalatın yüksek olması açığın artmasına sebep olmuştur. Yine bu dönemde döviz kurlarındaki dalgalanmalar fiyatlarda artış yaşanmasına ve yüksek enflasyona sahip bir ülke konumunda bulunmamıza neden olmuştur. 2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'yi olumsuz etkilediği görülmektedir.

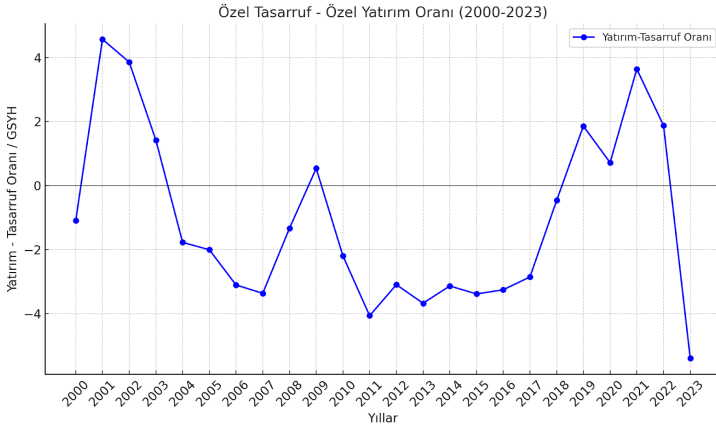
Suriye'de yaşanan savaşın ardından Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmesiyle birlikte Türkiye'nin dış ülkelerle içinde bulunduğu ticari ilişkilerinde azalmalar olduğu görülmektedir. Suriye'de yaşanan savaş ulaşım sıkıntısını ortaya çıkartmış ve Suriye aracılığıyla Ortadoğu ve körfez ülkelere yapılan ticareti olumsuz etkileyerek nakliye sorunlarının sebep olduğu aksaklıkları ortaya çıkartmıştır. Bu sebeple her yıl Suriye'ye yapılan ticaret hacmi 2011 yılında azalmıştır. 2010'da Suriye ile yapılan ticaretin hacmi 2 milyar 297 milyon dolar hacmine ulaşmışken bu rakam 2011'de ise 1 milyar 946 milyon dolara düşmüş ve 2012 yılının ilk 8 aylık döneminde bu rakam daha da geriye giderek 400 milyon dolara kadar gerilediği

görülmektedir. Tüm bu gelişmeler ülkenin sosyo-ekonomik yapısını olumsuz etkileyerek gerilemesine neden olmuştur (Öztürk ve Çoltu, 2018: 192). 2012 ve 2013 cari dengede yaşanan olumlu gelişmelerin petrol fiyatlarındaki düşüş ve enerji ithalatının azalan maliyetlerinden kaynaklandığı söylenmektedir.

2.2.4. 2017-2023 Yıllarında Cari Dengede Yaşanan Gelişmeler

2017 yılında cari dengede yaşanan artış eğilimi devam etse de 2018 yılında yaşanan kur artışının ciddiyeti enflasyonun artmasına sebep olurken sanayi ve üretim kesiminin üretiminde daha çok olmak üzere bir çok alanda gerileme başlamıştır. Talepte yaşanan düşüş ile birlikte üretimde de düşüş yaşanmıştır. Ayrıca enflasyonun etkisiyle işsizlik oranları artış göstermiştir. 2018 yılı sonlarına doğru kur artışı ihracatı artmasını sağlamış enflasyon oranlarında düşmeler başlamış olsa da cari açık devam etmiştir. Ancak ithalat oranlarında yaşanan azalmalarla birlikte 2019 yılında cari denge büyük bir değişime uğramıştır (Eğilmez, 2018). Cari dengede yaşanan değişim ile birlikte yüksek enflasyon oranlarının talepleri azaltmasına, azalan talepler ise ithalat oranlarının düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde cari dengenin rekor seviyelere ulaştığını ve cari fazla verdiğini söylemek mümkündür. Ancak ülke üzerindeki olumsuzluklar sebebiyle rahatlayan cari dengenin kısa süre sonra içinde bulunduğu Covid-19 salgını sebebiyle kamu harcamalarında artış yaşanması, turizm ve ihracat gelirlerinde yaşanan azalmalar ve bununla birlikte enerji ithalatında yaşanan artış cari dengenin tekrardan açık vermesine sebep olmuştur. Türkiye’de yaşanan olumsuz gelişmeler 2021 yılında enflasyon oranlarında yaşanan artış ile büyüme oranlarında yaşadığı düşüş ile bütçe açığı, yaşanan yüksek kurun da etkisiyle cari açığı ve tüm bu süreçlerde destek aldığı dış borç yükü ile mücadele etmektedir (Eğilmez, 2021).

2.3. Türkiye Ekonomisinde 2000-2023 Yılları arasında Yatırım-Tasarruf Açığı Dengesi

Grafik 2.3. 2000-2023 Yatırım-Tasarruf Dengesi /GSYH

Kaynak: (T. C. Kalkınma ve Hazine Bakanlığı, 2023)

Grafik 2.3'te Dünya Bankası kalkınma göstergelerinin 2000-2023 yılları verileri kullanılarak özel tasarruf GSYH oranları ve hane halkının özel yatırım dengesi GSYH oranları dikkate alınarak özel tasarruftan özel yatırım oranlarının çıkartılması ile Yatırım tasarruf dengesi GSYH oranları elde edilmiştir. Grafikte elde edilen verilere göre oranların yıllar içerisindeki dalgalanmaları görülmektedir. 2000 yılından 2001 yılına doğru tasarruflarda büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. 2000 yılında yatırım-tasarruf dengesi yüksek seviyelerde açık verirken 2001 yılına doğru bu oran değişmiştir. 2001 yılında 1,09 olan yatırım tasarruf dengesi 2001 yılında 4,57'ye yükselmiş ve rekor seviyeye ulaşmıştır. Bu yıldan sonra düşüşler başlamıştır. 2002 yılında 3,86 2003 yılında 1,42'ye kadar düşen yatırım-tasarruf oranları 2004 yılında eksiye düşerek -1,77 seviyelerinde seyretmiştir. Tasarrufların yatırımları karşılayamadığı bu süreç 2007 yılına kadar devam etmiştir. 2005 yılında -2,00 2006 yılında -3,10 ve 2007 yılında -3,36 olarak kaydedilmiştir. 2008 yılından

sonra tasarrufların artması ile birlikte yatırım-tasarruf açığında pozitif bir iyileşme yaşandığı görülsede 2010 yılından sonra yatırım tasarruf açığındaki artış yeniden kendini göstermiştir. 2011 yılında tasarrufların yatırımları karşılayamamasıyla birlikte rekor seviyede düşüş meydana gelmiş ve oran -4,06 olarak kaydedilmiştir. 2017 yılına kadar bu dalgalanmalar devam etmiştir. 2018 yılından itibaren oranlar tekrardan pozitiflik kazanmış ve 2019 yılında 1,86 oranına ulaşmıştır. 2019'dan 2020'ye doğru bir düşüş yaşanmış olsa da 2021 ve 2022 yılında tasarrufların yatırımlardan fazla olduğu grafikteki pozitif oranları dikkate alınarak çıkartılabilir. 2023 yılında ise yatırım oranlarında yaşanan düşüş ile birlikte ciddi bir açık kaydedilmiştir.

2.3.1. 2000-2005 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler

2000-2005 yılları arasında yaşanan gelişmeler ele alındığında Türkiye'de yatırım-tasarruf açığında dalgalanma trendinin yoğun olarak yaşandığı görülmektedir. Özellikle 2000 yılında yaşanan ekonomik bunalımlar ülke içinde hane halkının özel yatırım dengesini ve özel tasarruf oranlarını olumsuz etkilemiştir. Türkiye 2000'li yıllarda yaşadığı ekonomik problemlerle birlikte yüksek enflasyon oranları ile mücadele etmekteydi. Enflasyonun yüksek oranlarda seyretmesi hane halkının ekonomik kararlarını etkilerken, gelirdede yaşanan düşüşler tasarrufların azalmasına sebep olmuştur. Yine bu dönemde faiz oranlarında yaşanan artış, yatırımların düşüş eğilimine geçmesini tetiklemiştir. 2000 yılının sonlarına doğru etkisini gösteren ve 2001 krizi ile birlikte patlak veren banka sektörü yatırımcıların bankaya olan güvenini sarsıntıya uğratmış ve yatırımlarda azalma yaşanmasına sebep olmuştur. 2000-2005 yılları arasında tasarruf oranlarında toparlanma yaşanmış olsa da yatırım - tasarruf dengesinde açık vermeye devam etmiştir.

2.3.2. 2006-2010 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler

2006 yılında Türkiye'nin kamu tasarruflarında artış yaşanmıştır. Bu artış ile birlikte uzun zaman sonra ilk defa pozitif değer kazanan kamu tasarrufları 2006 yılında da artış eğilimine devam etmiştir. Bu artış eğiliminin yaşanmasına katkı sağlayan faktörler arasında gelir artışı ve tüketim vergileri etkili olmuştur. Ayrıca faiz maliyetlerinin azalması ile birlikte 2007 yılından sonra oranlar artış seyrini korumaya devam etmiştir (Yıldırım ve Öcal, 2020 :265). 2008-2009 yılında ABD de başlayıp tüm dünyada etkisini sürdüren küresel ekonomik krizi Türkiye ekonomisinde de bozulmalara sebep olmuştur. Ülkeye giren yabancı sermayelerin azalması ve tasarrufların yatırımların finansman kaynağı olması, yatırımların tasarruflarla karşılanmasını zorlaştırarak yatırım tasarruf dengesinin açık vermesine sebep olmuştur. 2009 yılında rahatlama yaşanmış olsa da 2010 yılında özellikle enerji ithalatının artması enerji yatırımlarını arttırmış ve iç tasarrufların bu yatırımları karşılayamaması dışa bağımlılığı arttırmıştır.

2.3.3. 2011-2016 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler

Küresel krizden sonra toparlanma sürecine giren Türkiye ekonomisi, kriz döneminde ertelemiş olduğu iç talebin etkisiyle birlikte 2010-2011 yıllarında özel sektör sayesinde güçlü ve iç talep kaynaklı büyüme sürecine girmiştir. Büyümeyi etkileyen en büyük sebep özel sektör yatırım ve tüketim harcamalarında yaşanan artıştır. Elde edilen tasarrufların yatırıma dönmesiyle özel tasarruflarda düşüş yaşanmıştır. 2010-2012 yılları arasında Avrupa'da yaşanan borç krizi Türkiye'nin ihracat gelirlerini ve yatırımlarını olumsuz etkilenmiştir. 2012 yılının sonlarına doğru beklenen büyüme gerçekleşmemiştir. 2013 yılında güçlü olmayan küresel talepten dolayı dış talebin büyümeye etkisi azalırken iç talebin etkisi yükselmeye başlamıştır. (Erdemir, 2014: 64). 2011 yılından sonraki dönemlerde, ekonomide

yaşanan belirsizlikler, ihracat gelirlerinin azalması, faiz oranlarının artması ve döviz kurunda yaşanan dalgalanmalarla yatırımlarda yaşanan azalmalar yatırım-tasarruf oranlarının GSYH'ya oranlarına bakıldığında bu dönemden sonra dalgalanmalar 2017 yılına kadar devam etmiştir.

2.3.4. 2017-2023 Yıllarında Yatırım – Tasarruf Dengesinde Yaşanan Gelişmeler

2017-2023 yıllarında Yatırım-Tasarruf GSYH'ya oranlarına bakıldığında bu dönemdeki dalgalanmalar, ani iniş ve çıkışlar ekonomik belirsizliği ortaya koymaktadır. Özellikle 2018'den sonra yatırım tasarruf dengesinin toparlanmaya başladığını ve 2019'un sonuna kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. 2018 yılından itibaren döviz kurunda yaşanan artış ile TL'nin aşırı değer kaybetmesi Türkiye ekonomisinin dengesini bozmuştur. Enflasyon ile mücadele artmıştır. Döviz kurunun artmasıyla dış borç yükü de artmıştır. Tasarruflarda artış meydana gelmiş ancak yatırımlar azalmıştır. Covid-19 pandemisiyle birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de durgunluk yaşanmıştır. Bu dönemde tüketim harcamalarının azalması hane halkının tasarruflarını arttırmış olsa da sağlık hizmetlerine yapılan giderler, destek paketleri gibi devlet harcamaları sebebiyle kamusal tasarruflar azalmıştır. Pandemi etkisi uzun süre devam ederken 2021 yılında yaşanan faiz politikaları ve artan enflasyon yatırımların artmasına sebep olmuştur. Yatırım tasarruf dengesinde yaşanan sıkıntılar devam ederken Türkiye'de 2023 yılında yaşanan doğal afetler ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Strateji ve Bütçe Başkanlığınca yayınlanan 2023 verilerine göre yaklaşık 104 milyar dolar maliyete sebep olan deprem yatırımların büyük bir kısmının afet bölgelerine yapılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde hem yatırımlar hem de tasarruflarda yaşanan azalmalar yatırım-tasarruf dengesini olumsuz olarak etkilemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür

Literatür incelemesi yapıldığında araştırmalar öncelikle bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişki incelenmiş ve ikiz açık hipotezi olarak adlandırmışlardır. Bu hipotezin Türkiye ve diğer ülkelerde geçerliliği üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise ikiz açık hipotezini oluşturan bileşenlere yatırım- tasarruf açığı eklenmiş ve üçüz açık hipotezi ortaya atılmıştır ve bu hipotezle ilgili araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.

Üçüz açık hipotezi ile ilgili çalışmaların ikiz açık hipotezine kıyasla oldukça az olduğu görölmektedir. Üçüz açık hipotezinden sonra yeni bir araştırma konusu olan dördüz açık hipotezi de araştırmalara konu olmuş ve literatüre eklenmiştir. İlk olarak ikiz açık hipotezi ile ilgili ele alınan çalışmalara ardından üçüz açık hipotezi ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

3.1.1. İkiz açık hipotezi ile ilgili çalışmalar

Yılmaz (2002), Türkiye’de ikiz açık teorisini 1980-2001 dönemi için incelemiştir. VAR modeline dayalı Granger Nedensellik Testini kullanarak bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları üzerine nedensellik araştırması yapmıştır. Çalışmasında elde etmiş olduğu bulgular Keynesyen görüşü desteklemektedir. Belirtilen dönemlerde bütçe ve dış ticaret

açığı arasında beş dönem gecikmeli karşılıklı bir ilişki tespit edilmiştir.

Ata ve Yücel (2003), yapmış oldukları çalışmada Türkiye ekonomisini 1975-2002 yılları verilerini baz alarak değerlendirmişlerdir. Çalışmada araştırma yöntemi olarak Granger nedensellik testleri ve eş bütünleşme analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda iki değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüş ve bütçe açıklarından cari açıklarına doğru, cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Utkulu (2003), çalışmasında Türkiye' de ikiz açık hipotezinin geçerliliğini Keynesyen görüş ve Ricardonun denklik hipotezini ele alarak test etmektedir. Araştırma yöntemi olarak Koentegrasyon, hata - düzeltme modeli ve nedensellik analizleri kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgular Ricardo'nun denklğini reddederken Keynesyen görüşü desteklemektedir. İkiz açık hipotezinin uzun dönemde iki yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Günaydın (2004), yapmış olduğu çalışmada bütçe açıkları ve ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisini ele alarak incelemektedir. Türkiye için 1997:1-2003:2 yılları verilerini kullanarak Granger nedensellik analizleri ile değişkenler arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Elde edilen bulgularda iki değişken arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu ve ilişkinin bütçe açıklarından dış ticaret açıklarına doğru olduğu tespit edilmiştir.

Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan (2004), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezini oluşturan bütçe açığı ve cari açık değişkenleri arasındaki ilişkiyi 1992-2003 yılları aylık verilerini kullanarak ele almışlardır. Araştırmada kullanmış oldukları yöntemler Granger nedensellik testi ve regresyon analizidir. Sonuç olarak elde ettikleri bulgularda değişkenler arasında karşılıklı ilişki bulunduğu ve Keynesyen görüşün desteklendiği ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Aksu ve Başar (2005), Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 1994: 09-2008: 09 dönemlerine ilişkin verilerle incelemişlerdir. Araştırma yöntemi olarak Peresan (2001), tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Elde edilen bulgular bütçe açıklarının cari açığın artmasına uzun veya kısa dönemde etkisi olmadığını ve ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığını tespit edilmiştir.

Yanık (2006), yapmış olduğu çalışmada Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini 1988:1-2005:2 yılları üç aylık veriler kullanarak incelemektedir. Çalışmada VAR analizi, Eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli gibi araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda değişkenlerin birbirini ters yönde etkilediğini ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı ve Ricardocu denkliğin desteklendiği sonucuna varılmaktadır.

Uysal ve Topallı (2007), çalışmalarında 1974-2004 yıllarında Türkiye’de ikiz açık hipotezini ele almaktadır. Johansen Koentegrasyon ve Granger Nedensellik analizleri uygulanmaktadır. Elde edilen bulgular iki değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ve ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu kanısına varılmaktadır.

Erdinç (2008), yapmış olduğu çalışmada ikiz açık hipotezini Türkiye ekonomisinde 1950-2005 yıllarının yıllık verileri kullanarak incelemiştir. Çalışmasında Eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testinden yararlanmıştır. Elde edilen bulgularda iki değişken arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Keynesyen görüşün desteklendiği ve Türkiye ekonomisinde ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Karakuş (2011), yapmış olduğu çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliğini Türkiye ekonomisi üzerinde 1980-2009 yılları verilerini ele alarak incelemiştir. Araştırmada Granger nedensellik testleri eş bütünleşme ve birim kökler yöntem olarak kullanılmaktadır. Elde edilen bulgular belirtilen

dönemler için ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu çift yönde nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bolat, Belke ve Aras (2011), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 1998:1-2010:4 yılları verilerini kullanarak ele almışlardır. Çalışmada sınır testi yaklaşımı kullanılarak Türkiye ekonomisinde ikiz açığı oluşturan değişkenler arasındaki ilişki sınanmıştır. Çalışmada sonuç olarak elde edilen bulgularda değişkenler arasında kısa dönemde kuvvetli bir ilişki olduğu yani kısa dönemde Keynesyen görüşü desteklediği ancak uzun dönemde değişkenler arasında ilişki bulunmadığı ve Ricardocu denklik hipotezini desteklediği tespit edilmiştir.

Bayrak ve Esen (2012), yapmış oldukları çalışmada Türkiye ekonomisini 1975-2010 dönemi arası yıllık verilerini kullanarak ikiz açık hipotezinin geçerliliğini test etmişlerdir. Araştırmada johansen eş bütünleşme ve hata düzeltme modelini yöntem olarak kullanmışlardır. Sonuç olarak elde edilen bulgular değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Mangır (2012), yapmış olduğu çalışmasında 1980-2011 yılları verilerin kullanarak Johansen Eşbütünleşme yaklaşımı, Granger nedensellik testi ve VAR analizi yöntemlerinden yararlanarak ikiz açık hipotezinin Türkiye için geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Sonuç olarak dengeler arasında uzun dönemli pozitif ilişki olduğu ve hipotezin geçerli olduğu görülmüştür.

Kılavuz ve Dumrul (2012), yapmış oldukları çalışmada Türkiye'de ikiz açık hipotezini 2006:01-2010:12 verilerini kullanarak Sınır testi, VAR analizi ve Granger Nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgularda sınır testine göre uzun dönemde iki değişken arasında bir ilişkinin olmadığı Ricardocu Denklemi desteklediği VAR analizine göre ise kısa dönemde dengeler arasında iki yönlü ilişki olduğu görülmektedir.

Azgün (2012), çalışmasında ikiz açık hipotezini 1980-2009 yıllarında Türkiye ekonomisi ele almaktadır. Çalışmada değişkenler VAR Granger testi ve regresyon yöntemleri ile incelenmektedir. Elde edilen bulgular bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

İyidoğan ve Erkam (2013), yapmış oldukları çalışmada Türkiye ekonomisini 1987-2005 yılları çeyrek verilerini ele alarak ikiz açık hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. Araştırma yöntemi olarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgular cari açıktan bütçe açığına doğru bir ilişki olduğu ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

Altunöz (2014), çalışmasında 2000:1-2012:3 yılları arasında ikiz açık hipotezinin geçerliliğini sınır testi yaklaşımı ile incelenmektedir. Ekonomik analizlerden elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında kısa dönemli güçlü bir bağlantının olduğu ancak uzun dönemde bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür.

Özçalık ve Erataş (2014), yapmış oldukları çalışmada Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkeleri ele alarak yükselen piyasa ekonomisini 1995-2010 dönemlerinde ikiz açık hipotezinin geçerliliğini ülkeler kapsamında incelemiştir. Araştırma yöntemi olarak birincil nesil ve ikincil nesil birim kök testleri ve panel analizi yöntemlerini kullanmışlardır. Elde edilen bulgular ele alınan ülkeler için ve belirtilen tarihlerde ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

Taş ve Yılmaz (2015), çalışmasında 1975-2013 dönemlerinde ikiz açık hipotezinin geçerliliğini KKBG/GSYİH ve cari denge / GSYİH yıllık verilerle Eş Bütünleşme Analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik testi, Granger nedensellik testi araştırma yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgular ikiz açık hipotezinin uzun dönemde geçerli olduğunu ilgili tarihlerde geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Yaşar ve Erdoğan (2015), yapmış oldukları çalışmada Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliği üzerinde durmuşlardır. 2003-2013 dönemleri için üç aylık veriler kullanarak ele alarak Granger nedensellik testleri ve Ekonometrik analizleri kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre Ekonometrik analizler iki değişkenin birbirleriyle bağlantılı olmadığını Granger nedensellik testleri ise değişkenler arasında anlamlı ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak ricardiyan görüş destelenmiş ve ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı savunulmuştur.

Azapoğlu ve Direkçi (2015), yapmış oldukları çalışmada 1998Q1- 2013Q2 dönemlerini kapsayan üçer aylık verilerle Türkiye’de ikiz açık hipotezini incelemişlerdir. Çalışmada Johansen Eşbütünleşme analizi Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve Granger nedensellik testlerini kullanarak ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Özmen ve Biçer (2015), yapmış oldukları çalışmada 1980-2014 dönemlerindeki bütçe açığı -GSYH ve cari açık- GSYH verileri ile Granger Koentegrasyon, Johansen Koentegrasyon ve VAR yöntemlerini kullanarak Türkiye’de ikiz açığın ekonometrik analizini incelemişlerdir. Sonuç olarak, cari açık ve bütçe açığı arasında kısa ve uzun dönemli bağlantı olduğu bununla birlikte ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunmaktadırlar.

Şahin (2015), çalışmasında ikiz açık hipotezini oluşturan cari açık ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi 1995:1-2013:1 dönemlerini kapsayan verileri kullanarak Türkiye ekonomisi ele almaktadır. VAR analizi yöntemini kullanarak elde etmiş olduğu bulgularda ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucu görülmektedir.

Koçbulut ve Altıntaş (2016), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 20 OECD ülkesi için panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda dengeler arasında ilişkisinin varlığı ve ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür.

Dineri ve Taş (2016), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerliliğini test etmişlerdir. 1980-2015 yıllarına ait veriler kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmada kullanılan yöntemler Johansen Eşbütünleşme testi, Granger nedensellik analizleri, hata düzeltme modeli ve diğer nedensellik testleridir. Sonuç olarak elde edilen bulgularda değişkenler arasında karşılıklı ilişki olduğu cari açıktan bütçe açığına doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Turan ve Karabaş (2017), 1998:Ç1-2016:Ç4 dönemlerini kapsayan verilerle bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi NARDL yaklaşımı ile incelemişlerdir. Sonuç olarak bütçe dengesi ve cari dengenin eşbütünleşme ilişkisinde ortak bir sonuca rastlanmamış bu sebeple ikiz açık hipotezinin Türkiye’de desteklenmediği görülmüştür. Elde edilen bulgular Ricardocu görüşü desteklemektedir.

Yavuz ve Zhalekanova (2018), çalışmalarında 1980-2016 yıllarını ele almıştır. Johansen Eşbütünleşme testi, VAR yöntemi ve Granger Nedensellik testi uygulanmaktadır. Sonuç olarak elde edilen bulgularda iki değişken arasındaki bağlantının negatif olduğu ve hipotezin geçerli olmadığı görülmektedir.

Aydın ve Afsal (2018), yapmış oldukları çalışmada 1975-2015 dönemlerini ele alarak TODA- YAMAMOTO Nedensellik testi araştırma yöntemlerini kullanarak Türkiye’de ikiz açık hipotezini analiz etmişlerdir. Sonuç olarak elde edilen bulgularda Türkiye’de ikiz açık hipotezini oluşturan değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Benli ve Tonus (2019), yapmış oldukları çalışmada dönemler arası yaklaşım ve esneklikler yaklaşımını ampirik model olarak incelemişlerdir. Çalışmada 2006-2019 verileriyle Türkiye ekonomisinde cari açığı ortaya çıkaran etmenler ARDL yaklaşımı ile üçer aylık veriler kullanılarak uzun dönemde ve kısa dönemde tahmin edilmektedir. Elde edilen sonuçlarda ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu görülmektedir.

Günay, Önder ve Özbek (2019), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliğini Türkiye ekonomisi için araştırmışlardır. Çalışmada ikiz açık hipotezi zaman serisi analizi, birim kök testleri ve Granger nedensellik testi yardımlarıyla sınanmıştır. Sonuç olarak elde ettikleri bulgularda Keynesyen görüşü desteklediği ve ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sayar ve Bayar (2019), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliğini Türkiye ve Avrupa ülkeleri için incelemiştir. 1996-2017 yıllarını kapsayan zaman serileri ile Engle- Granger testini kullanmışlardır. Türkiye için değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı ikiz açık hipotezinin geçersiz olduğu görülmektedir. Avrupa ülkeleri için ise 1996-2017 yılları arasında kapsayan veriler Panel veri analizi yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Yapılan çalışmada Durbin-H eşbütünleşme testi kullanılarak ikiz açık hipotezinin Avrupa ülkelerinde geçerli olduğunu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Duğru (2020), yapmış olduğu çalışmada 2009:1Q-2020:2Q dönemleri arasında bütçe açığı ve cari açık ilişkisini incelemiştir. Eşbütünleşme analizi otoregresif dağıtılmış gecikme modeline dayalı sınır testleri ve hata düzeltme modeli yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin yalnızca kısa dönemde geçerli olduğu uzun dönemde ise negatif bir ilişki söz konusu olduğu bu sebeple ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı görülmüştür.

Yılmaz ve Tütüncü (2020), yapmış oldukları çalışmada Türkiye de ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 1975-2017 yılları verilerini kullanarak bütçe açığı ve cari açık arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmada Hacker ve Hatemi-J bootstrap nedensellik testi ve zamanla değişen nedensellik testleri araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgularda 1980-2008 yıllarında bütçe açığı ve cari açık arasında çift yönlü değişken bulunurken ilgili

dönemlerde cari açıktan bütçe açığına doğru bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Tuğral (2021), yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 1985-2017 arasındaki verileri kullanarak ele almıştır. Çalışmada Ricardocu denklik ve geleneksel yaklaşım ele alınarak Granger nedensellik testi ve birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Ricardocu denkliği reddederken ikiz açık hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Kopuk ve Özçelik (2021), yapmış oldukları çalışmada Çin’de başlayıp ülkenin her bir bölgesine yayılan ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok ülkeyi olumsuz etkileyen COVID-19 salgını sürecinde ikiz açık ve büyüme ilişkisini Türkiye ekonomisi üzerinde incelemişlerdir. Çalışmaya konu olan zaman sınırı 2018-M1:2021-M1 zaman aralığını ele alınmışlardır. Çalışmada araştırma yöntemi olarak Etki-Tepki analizi ve Varyans Ayırıştırma analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ikiz açık hipotezinin araştırmaya konu olan 2018-M1:2021-M1 dönemlerinde geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Kahiloğulları ve Akça (2021), Yapmış oldukları çalışmada Türkiye’de bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi 2006:1-2019:4 döneminine ilişkin verileri kullanarak ele almışlardır. Yapmış oldukları çalışmada ARDL sınır testini yöntem olarak kullanmışlardır. Elde edilen bulgularda, ikiz açık hipotezini oluşturan bileşenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı, Ricardocu denkliğin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oral ve Fazlılar (2021), yapmış oldukları çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 1986-2018 dönemlerinde Türkiye ve diğer 5 ülke (İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya, Portekiz) için incelemişlerdir. Çalışma dengesiz panel veri analizine uygun, otokerelasyon, birim kök testleri, havuzlanmış ortalama grup tahmincileri(PMGs) kullanılmıştır. Yapılan test sonuçlarına göre Türkiye ve Portekiz ülkelerinde kısa veya uzun dönemli ilişki bulunamamış ve hipotezin geçerli olmadığı

görülmüştür. Araştırmaya konu olan diğer dört ülkede ise (İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya) uzun dönemli ilişkinin varlığı görülmektedir.

3.1.2. Üçüz Açık Hipotezi ile ilgili Çalışmalar

Tülümce (2013), yapmış olduğu çalışmada Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin varlığını 1984-2010 yıllarını ele alarak incelemektedir. Tülümce, çalışmasını VAR yöntemini kullanarak güçlendirmiş ve üçüz açık hipotezini oluşturan değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı hipotezin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Boran (2014), yapmış olduğu çalışmada 1962-2010 yılları arasındaki yıllık veriler kullanarak Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Vektör Otoregresif Model kullanılarak incelemiştir. Uygulama sonucunda bütçe açığının cari açığın arasında ilişkiye rastlanırken cari açık ile yatırım-tasarruf oranı arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı sonucuna varmıştır.

Erdemir (2014), araştırmasında 1980-2013 dönemi verilerini ele alarak üçüz açık hipotezini Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Çalışmasında durağanlık testlerine, ARDL sınır testlerine yer vermiş ve belirtilen dönem için Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmıştır.

Altun ve İnce (2014), yapmış oldukları çalışmada üçüz açık hipotezini 1975-2010 yılları verileri kullanarak incelemiştir. Çalışmada yöntem olarak ARDL ve birim kök testleri kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgularda üçüz açık hipotezinin bileşenlerini oluşturan bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığının uzun dönemde aynı yöne doğru hareket etmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

İpek ve Kızılgöl (2016), yapmış oldukları çalışmada 2004:1 2014:3 dönemini ele alarak Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. Çalışmada üçer aylık veriler kullanılmış ve ARDL analizi ile Toda- Yamamoto

nedensellik analizleri yöntem olarak kullanılmıştır. Yapılan çalışmada elde edilen bulgular üçüz açık hipotezinin ele alınan dönemde geçerli olduğu yönündedir.

Güder ve Kılıç (2016), yapmış oldukları çalışmada 1980-2012 dönemine ait yıllık verileri kullanarak birim kök testleri ve VAR analizi yöntemi ile Türkiye’de üçüz açık hipotezini ele almışlardır. Elde edilen bulgularda göre üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Altunöz (2018), yapmış olduğu çalışmada üçüz açık hipotezini Türkiye ekonomisi için 2001:1-2017:3 dönemlerini ele alarak incelemiştir. Çalışmayı ARDL ve nedensellik testleri ile güçlendirerek eş bütünleşme ile değişkenleri oluşturan cari açık, bütçe açığı ve yatırım tasarruf açığı arasında çift yönlü ilişki olduğu ve bu nedenle üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmıştır.

Kızılkaya ve Öztutuş (2018), yapmış oldukları çalışmada Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerliliğini nedensellik analizleriyle test etmişlerdir. Çalışmada 1960-2016 yılları baz alınarak Johansel eş bütünleşme testleri ve Granger nedensellik analizleri yöntem olarak kullanılmaktadır. Araştırmacılar çalışmalarının sonucunda üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu kanısına varmışlardır.

Karabulut (2018), yapmış olduğu çalışmada 1975-2016 yıllık verileri kullanarak üçüz açık hipotezini Türkiye ekonomisi için ele almıştır. Çalışmasını VAR yöntemi ile güçlendirerek üçüz açık hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerli olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Öztürk ve Sezen (2018), yapmış oldukları çalışmada üçüz açık hipotezi ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada 1975-2016 dönemleri ele alınarak VAR analizi yöntem olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgulara göre, bütçe açığı ekonomiyi uzun dönemde olumsuz etkilerken cari açık uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Yatırım-tasarruf açığı ise ekonomik büyümeyi uzun dönemli olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Benli (2019), çalışmasında Türkiye'nin de içinde bulunduğu beş ülke ekonomisini panel sabit ve rassal etkiler yöntemi ile incelemiştir. Çalışmasında elde edilen bulgular Ricardocu denkliği desteklemektedir.

Kamacı ve Kara (2019) yapmış olduğu çalışmada, 1974-2015 yılları arasındaki verileri temel alarak, sınır testi, ARDL analizi ve nedensellik metodunu uygulayarak Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Saraç (2019), araştırmasında 2005-2017 dönemlerinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini panel veri analizi yöntemini ele alarak incelemiştir. Çalışmasını desteklemek amacıyla Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılarak Keynesyen görüş desteklenmiştir.

Salah Djama (2023) yapmış olduğu çalışmada, Comesa birliğini temel alarak ve Dimistriscu-Hurlin 2012 Granger Nedensellik metodunu uygulayarak, 19 ülkede üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna varmıştır.

Öztürk (2023), çalışmasında üçüz açık hipotezini gelişmiş ülkeler için ele almıştır. 2000-2020 yılına ait veriler panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar bütçe açığı ile yatırım tasarruf açığının cari dengeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Ekonometrik Analiz

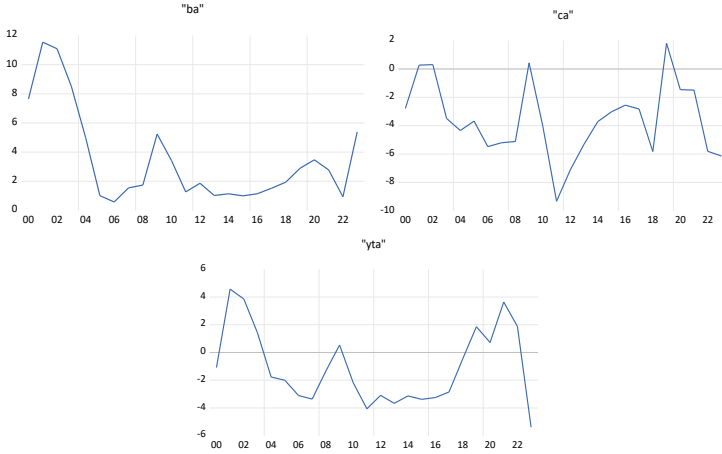
3.2.1. Veri

Çalışmanın uygulama kısmında 2000-2023 yıllarında Türkiye'de üçüz açık hipotezi ekonometrik analiz yardımıyla incelenecektir. Üçüz açık hipotezi kapsamında, bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bütçe açığı değişkeni olarak bütçe dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, cari açık değişkeni olarak cari değişkeni olarak cari dengenin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, yatırım-tasarruf açığı olarak da özel tasarruflardan özel yatırım

oranlarının çıkarılması ile elde edilen sonucun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ile ulaşılan istatistikler veri seti olarak kullanılmıştır.

Bütçe açıkları “ba”, cari açık “ca” ve yatırım-tasarruf açığı “yta” değişkenlerine ait verilerin grafiği aşağıdaki Şekil 3.1’de sunulmuştur.

Şekil 3.1. Değişkenlere Ait Seriler

3.2.2. Birim Kök Analizi

Ekonometride durağanlık önemli bir faktördür. Bir zaman serinin istatistiksel analizinin yapılmadan önce durağan olup olmadığını ortaya koyulması gerekmektedir. Ancak durağanlık testi araştırılmadan önce çalışmanın diğer testler ile ilerlemesi tavsiye edilmemektedir. Durağan olmayan bir seriye, durağan seriler için tasarlanmış testlerin uygulaması sahte regresyon sorununa yol açabilmektedir. Durağan olmayan bir seriyi analiz ederken bu sorunları aşmak için seriyi duragan hale getirmek gerekmektedir. Bu sebeple çalışmaya ilerlemeden önce durağanlık testleri uygulanmalıdır. Bunlar arasında en yaygın yöntemler birinci farkını almak ya da birim kök testleri kullanarak serinin duragan olup olmadığını test etmektir.

3.2.2.1. Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Testi: Bir zaman serisinin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla literatürde en çok kullanılan birim kök testidir. David Dickey ve Wayne Arthur Fuller (1979) tarafından literatüre eklenmiş ve araştırmacılarının adını almıştır. ADF Denklemi şu şekilde ifade edilmektedir.

- $\Delta Y_t = \delta Y(t-1) + u_t$ (Hiç biri)
- $\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + u_t$ (Sabit terimli)
- $\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y(t-1) + u_t$ (Sabit terimli ve eğilimli veya trendli)
- $H_0: \delta \geq 0$ Seride birim kök vardır ve seri durağan değildir.
- $H_1: \delta < 0$ Seride birim kök yok ve seri durağandır.

3.2.2.2. Phillips-Peron (PP) Testi: ADF'den sonra literatürdeki en becerikli test olan Phillips Perron (PP) Birim Kök Testidir. Bir zaman serisinin durağan olup olmadığını analiz etmek için kullanılan birim kök testidir. 1988 yılında Dickey-Fuller Birim Kök Testi hesaplama eksikliklerine dayalı olarak literatüre kazandırılan bir diğer analiz yöntemi olarak ifade edilmektedir. Denklemi aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

- $Y_t = \delta Y(t-1) + \epsilon_t$ (Hiçbiri)
- $Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + \epsilon_t$ (sabit terimli)
- $Y_t = \beta_1 + \delta Y(t-1) + \beta_2(t-T/2) + \epsilon_t$ (sabit terimli ve eğilimli veya trendli)
- $H_0: \delta \geq 0$ Seride birim kök vardır ve seri durağan değildir.
- $H_1: \delta < 0$ Seride birim kök yok ve seri durağandır.

(Dickey-Fuller ile hata terimlerini konumlandırmış olması noktasında farklılık göstermektedir.)

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini belirleyebilmek için ilk olarak serilerin durağanlıkları Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi ve Phillips-Peron (PP) testi ile sınanmıştır. Birim kök testlerinin sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken		ADF		PP	
		Sabitli & Trendli	Sabitli	Sabitli&Trendli	Sabitli
Ba		-1.381028	-1.816766	-1.520073	-1.883125
Δba		-4.588149*	-3.678218**	-4.152048**	-3.678218**
Ca		-3.150748	-3.203358	-3.188352	-3.172614
Δca		-5.652926*	-5.808456*	-6.944085*	-7.112959*
Yta		-3.224904	-3.313812	-2.117225	-2.293531
Ayta		-3.344386***	-3.432653**	-3.369688	-3.467629
Kritik Değerler	%1	-4.416345	-3.752946	-4.440739	-3.769597
	%5	-3.622033	-2.998064	-3.632896	-3.004861
	%10	-3.248592	-2.638752	-3.254671	-2.642242

Not: “*”, “**”, “***” işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 düzeyinde değişkenin durağan olduğunu ifade etmektedir. “Δ” işareti ise, fark alma operatörünü, yani birinci fark değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 3.1’de görülebileceği üzere, sabitli&trendli ve sabitli modelde “ba”, “ca” ve “yta” değişkenlerinin düzeyde durağan olmadığı, birinci farklarının alındığında durağan olduğu görülmektedir.

3.2.3. ARDL Analizi

ARDL eşbütünlük testi, hem durağan hem de durağan olmayan değişkenlerin bulunduğu zaman serisi modellerinde kullanılan bir yöntemdir. Bağımlı değişken farkta durağan olması ve bağımsız değişkenler ise bazıları seviyede bazıları ise farkta durağan olmaları durumunda kullanılabilir. α_2i ve α_3i parametreleri kısa vadeli dinamik katsayıları temsil ederken α_4 ve α_5 bir modelin uzun vadeli katsayılarıdır.

Buradaki modellerde (1) ve (2), sabit terimli veya trend ARDL modelleri veya her ikisi olarak formüle dahil edilebilmektedir.

$$H_0 : \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_n = 0$$

$$H_1 : \alpha_1, \alpha_2, \alpha_n \neq 0$$

Bu modele göre H_0 hipotezi reddedilirse eşbütünlük ilişkisi vardır. Ayrıca eşbütünlük durumunu tespit edebilmesi için sınır testini tamamlamak gerekmektedir.

$$\Delta LY_t = a_0 + a_1 t + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta LY_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} \Delta LX_{t-i} + \alpha_4 LY_{t-1} + \alpha_5 LX_{t-1} + \mu_{t-1} \quad (3.1)$$

$$\Delta LX_t = \beta_0 + \beta_1 t + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta LX_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{3i} \Delta LY_{t-i} + \beta_4 LX_{t-1} + \beta_5 LY_{t-1} + \mu_{2t} \quad (3.2)$$

$$\Delta LZ_t = \gamma_0 + \gamma_1 t + \sum_{i=1}^m \gamma_{2i} \Delta LZ_{t-i} + \sum_{i=0}^n \gamma_{3i} \Delta LZ_{t-i} + \gamma_4 LZ_{t-1} + \gamma_5 LY_{t-1} + \mu_{2t} \quad (3.3)$$

Uzun Dönem Katsayılarının Belirlenmesi: Değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadıklarını belirledikten sonra, testin aynı zamanda sunmuş olduğu uzun dönem katsayılarının olasılık değerlerine ve anlamlı olup olmadıklarına bakılması gerekmektedir. Uzun dönem katsayıları örneğin bağımsız değişkenlerin petrol, konut, veya araçların, bağımlı değişkenini uzun dönemde (Enflasyon) yüzde kaç kadar açıklayabildikleri anlamına gelmektedir.

ARDL testinin uygulanmasında en önemli aşama uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bu amaçla aylık veri kullanılması nedeniyle üç gecikmeye kadar modeller tahmin edilmiş ve hesaplanan bilgi kriterleri ve otokorelasyonun varlığı incelenmiştir. Tablo 3.2’de yer alan sonuçlara göre AIC, SC ve HQ kriterlerine göre gecikme uzunluğunun minimum olduğu ve otokorelasyonun bulunmadığı ARDL (3,0,0) modelinin en uygun model olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.2. ARDL (3,0,0) Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
“ca(-1)”	-0.081316	0.199573	-0.407450	0.6894
“ca(-2)”	-0.313616	0.192689	-1.627571	0.1244
“ca(-3)”	-0.252079	0.178583	-1.411553	0.1785
“ba”	0.300656	0.246350	1.220439	0.2411
“yta”	0.726904	0.221019	3.288880	0.0050
“c”	-5.834723	1.401380	-4.163556	0.0008

Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi incelenmektedir. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi amacıyla, sınır testi ile F istatistiği hesaplanmaktadır. Bulunan F istatistiği Peseran’ın kritik değerleriyle karşılaştırılarak uzun dönem ilişkisinin varlığı hakkında karar verilmektedir.

Tablo 3.3. Sınır Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken:	“ca”	
Bağımsız Değişken:	“ba”	
Bağımsız Değişken:	“yta”	
F istatistiği:	4.26	
Kritik Değerler (k=1)		
	Alt Değer	Üst Değer
%5	3.62	4.16

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin incelenmesi için ARDL (3,0,0) modeli kurularak uzun dönem ve kısa dönem ilişkileri belirlenmektedir. Modelde sadece uzun dönem katsayılarına yer verilmekte ve katsayıların anlamlılığı incelenmektedir. Modelden elde edilen sonuçlar Tablo 3.4'te sunulmaktadır.

Tablo 3.4. ARDL (3,0,0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Prob
Ba	0.182546	1.273493	0.2222
Yta	0.441347	0.123006	0.0027
C	-3.542613	0.526364	0.0000

ARDL(3,0,0) uzun dönem sonuçları incelendiğinde, uzun dönemde “yta” değişkeninde yapılacak %1’lik artış “ca” üzerinde % 0,44’lük bir artışa neden olmaktadır, bu sonuç istatistiki olarak anlamlıdır. ARDL(3,0,0) modeline göre, uzun dönemde “ba” değişkeninde yapılacak %1’lik artış “ca” üzerinde % 0,18’lik bir artışa neden olmaktadır, ancak bu sonuç istatistiki olarak anlamlı değildir.

Hata düzeltme Modeli, iki veya daha çok değişken arasında uzun dönemli bir eşütünleşme ilişkisinin varlığını ve kısa dönem dalgalanmalarını modellemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, eşbütünleşme sayılan değişkenlerin arasında uzun dönemde bir sapma olursa, bu değişkenlerin birbirine yaklaşıp yaklaşmadığı soruna cevap vermektedir. Bu nedenle hata düzeltme modelinin sonuçlarına, uzun dönem

eşbütünleşme testini ve ayrıca uzun dönem katsayılarını belirledikten sonra bakılması gerekmektedir.

Uzun dönemli ilişkinin ortaya konulmasının ardından ARDL (3,0,0) modeline dayalı hata düzeltme modeli (hdt) kurularak kısa dönemli ilişkiler incelenir. Hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 3.5'te sunulmuştur.

Tablo 3.5. ARDL (7,0) Modeline Dayalı Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Prob
d(ca(-1))	0.565695	2.956983	0.0098
dlca(-2))	0.252079	1.612515	0.1277
hdt(-1)	-1.647011	-6.156604	0.0000

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre kısa dönem hata terimi katsayısının (hdt: -1.647011), -1 ile 0 arasında olması ve istatistiki olarak anlamlı olması (Prob:0.0000) gerekmektedir. Hata düzeltme modelinin -1'den büyük olması hata düzeltme teriminin çalışmadığını göstermektedir. Bu parametre, değişkenleri uzun dönem denge değerine yakınlığa zorlamaktadır.

SONUÇ

Ekonomik literatürde önemli bir yere sahip olan ikiz açık hipotezi bütçe açığı ile cari açığın aynı anda açık verdiği durumu ifade etmektedir. ABD başta olmak üzere 1980'li yıllardan itibaren gelişmiş veya gelişmekte olan birçok ülke bütçe açığı ile karşı karşıya kalmaktadır. Kamu harcamalarında yaşanan artışlar, vergi gelirlerindeki düşüşler, ekonomide yaşanan durgunluk, yüksek enflasyon ve beklenmeyen krizler bütçe açığının yaşanmasına neden olmaktadır. Bir ülkenin dış ticaretinde yaşanan dengesizlikler cari açık sorununu tetiklemektedir. İthal ürünlerine olan talebin fazla olmasıyla birlikte ihracat gelirlerinin az olması cari açığın nedenleri arasında yer almaktadır. Bu durum ithalatın ihracatı karşılayamamasına neden olmakta ve cari açık oluşmaktadır. Bu iki bileşenin arasındaki pozitif ilişki literatürde ikiz açık hipotezi olarak adlandırılmaktadır.

İkiz açık hipotezi ile ilgili farklı yaklaşımlar ele alınarak bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişki incelenmiştir. Keynesyen yaklaşım bu iki değişkenin birbirini olumlu yönde ve doğrudan etkilediğini bu sebeple bütçe açığı ile cari açık arasında anlamlı ilişki olduğunu savunmaktadır. İkiz açık hipotezinin geçerli olduğunu savunan Keynesyen yaklaşıma zıt olarak Ricarducu yaklaşım bütçe açığı ile cari açık arasında doğrudan bir ilişkinin bulunmadığını bu durumda hipotezin geçerli olmadığını savunmaktadır.

Yatırımların tasarrufları karşılamadığı durumu ifade eden yatırım-tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açık ile birleşerek üçüz açık hipotezini oluşturmaktadır. Altyapı, sanayi ve teknoloji alanında yapılan yatırımların artmasıyla bilikte yeterince tasarruf yapılamaması, enflasyon, işsizlik gibi durumlarla tasarrufların azalması yatırım tasarruf açığının artmasına neden olmaktadır. Bu açığın kapatılması için dış kaynaklara başvurulması cari açığın büyümesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, ikiz açık hipotezini oluşturan bütçe açığı ve cari açığa yatırım tasarruf açığının eklenmesi literatürde üçüz açık hipotezi olarak tanımlanmıştır.

Türkiye ekonomisi, 2000-2023 yılları arasında çeşitli iç ve dış ekonomik krizler nedeniyle üçüz açık hipotezinin bileşenleri olan cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığıyla mücadele etmiştir. Özellikle, 2001 ekonomik krizi Türkiye'nin mali yapısında önemli kırılmalara yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan kırılmalar sıkı maliye politikalarının uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebeple krizin etkisini kurtulmak için genişletici mali politikaları uygulamaya konulmuş ve ekonominin canlandırılması amaçlanmıştır. Ancak yapılan harcamalar, bütçe dengesizliğine neden olmuştur. 2008 yılında yaşanan küresel mali kriz Türkiye'nin dış talebe dayalı ihracat performansını olumsuz etkilemiş ve cari açık önemli bir sorun haline gelmiştir. Küresel mali kriz sonrasında uygulanan politikalar ile büyümeyi destekleyen adımlar atılmış olsa da bütçe açığının yaşanmasına engel olunamamıştır. Aynı

dönemde, Türkiye'nin iç tasarruf oranlarının düşük kalması, yatırım-tasarruf açığını büyütmüş ve dış borçlanma ihtiyacını artırmıştır. 2018 yılı sonrası yaşanan döviz kuru krizleri, Türkiye ekonomisini ciddi şekilde etkilemiş ve mali dengesizlikleri derinleştirmiştir. Yükselen döviz kurları ve yüksek enflasyon, dış borçların artmasına ve cari açığın büyümesine neden olmuştur. Aynı zamanda, hükümetin ekonomik büyümeyi desteklemek için aldığı genişletici mali önlemler, bütçe açığının genişlemesine yol açmıştır. İç tasarrufların yetersiz kalması sonucu, yatırım finansmanında dış kaynaklara olan bağımlılık artmış ve bu durum hem bütçe açığı hem de cari açık üzerinde baskı oluşturmuştur.

Türkiye ekonomisinde incelenen dönem yapılan araştırmalar ele alındığında özellikle 2018 yılında yaşanan döviz kuru krizinin Türkiye'nin bütçe dengesi, cari dengesi ve yatırım-tasarruf dengesi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu bu üç bileşenin aynı anda açık vermesiyle üçüz açığın yaşandığı söylenebilir. 2018 yılında yaşanan döviz kuru dalgalanmaları TL'nin değer kaybetmesine ve dolayısıyla devletin ekonomik dengesinin bozulmasına, enflasyonun artmasıyla birlikte ekonomik büyümenin yavaşlamasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda döviz kurunda yaşanan artışlar ile birlikte dışa bağımlı olan Türkiye'nin petrol, doğalgaz, sanayi alanında kullanılan ara mallar, elektronik ürünler gibi ithal edilen ürünler cari açığın artmasına neden olmuştur. Döviz kurunda yaşanan belirsizlikler yatırımcıları olumsuz etkilemiş ve yatırım alanında yaşanan azalmalar yatırım- tasarruf açığını olumsuz etkilemiştir. Döviz kurundaki dalgalanmalar devam ederken, Covid-19 pandemisi ile mücadele başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de artan kamu harcamaları, sağlık harcamaları ile işletmelere yapılan teşvikler bütçe açığını arttırmıştır. Pandemi etkisiyle ihracat gelirlerinde yaşanan düşüşler ile artan ithalat gelirleri cari dengeni olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda yaşanan belirsizlikler yatırımcıları belirsizliğe sürükleyerek kararlarını etkilemiş ve yatırım gelirlerinin azalmasına neden

olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de özellikle kriz dönemlerinde bütçe açığı cari açık ve yatırım- tasarruf açığının birleşimiyle oluşan üçüz açık hipotezinin bu dönemlerde aynı anda açık verdiğini söylemek mümkündür.

Bu kapsamda, Türkiye’de 2000-2023 yıllarını kapsayan veriler kullanılarak bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma, ARDL analizi ve birim kök testleri kullanılarak analiz edilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde, Türkiye için üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığını kanıtlanmaktadır. Çalışmada bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığının GSYH’ya oranı ile ulaşılan veriler kullanılmıştır. Elde edilen değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek ve durağanlığını tespit etmek için Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Testi ve Phillips-Peron (PP) testleri kullanılmıştır. Uygulamada bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığı değişkenlerinin düzeyde durağan olmadığı ancak birinci farklarının alındığında durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Geçikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla ARDL analizi uygulanarak değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki için ARDL modeli uygulanmıştır. Daha sonra hata düzeltme modeli uygulanarak değişkenler arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Özetle, Türkiye ekonomisinde belirtilen yıllar itibariyle üçüz açık hipotezinin reddedilmesi bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığının birbirinden bağımsız hareket ettiği ve birbirleriyle doğrudan ilişki içinde olmadığı söylenebilir. Ancak bu bileşenlerin kontrol altına alınabilmesi için kamu harcamalarının azaltılması ve gelir arttırıcı önlemler alınmalıdır. Gereksiz harcamaları en aza indirerek israf önlenebilir. Türkiye’de yerli üretimin teşvik edilmesi ve bu bağlamda yapılacak vergi indirimleri, finansal destekler, dışa bağımlılığın azaltılmasına destek olarak ithalatta düşüşe destek olacaktır. Aynı zamanda ihracat pazarlarında daha aktif rol alabilmek için, ücretsiz eğitim programları, seminerler, yurt

dışı gezileri vb. Programlar arttırılarak ihracat alanındaki yetkinliğimizin artması ve Türkiye pazarlarının tanıtılmasında fayda sağlayarak cari dengeyi olumlu yönde etkileyecektir.

Türkiye’de ekonomik istikrarsızlık, enflasyon beklentilerini olumsuz etkileyerek tüketici davranışlarını ve gelecekteki harcama kararlarını şekillendirmektedir. Örneğin, günümüzde sürekli yaşanan yüksek enflasyon ve aşırı kur artışları, enflasyon beklentilerini olumsuz etkileyerek tüketicileri ciddi bir belirsizliğe sürüklemektedir. Bu belirsizlik ortamında, tüketiciler gelecekteki ekonomik koşulları öngöremedikleri için kendilerini güvence altına almak ve olası risklere karşı tedbirli olmak amacıyla harcama ve yatırım kararlarında değişiklik yapmaktadırlar. Bu doğrultuda, tüketiciler tasarruflarını daha güvenli yatırım araçlarına yönelmeye çalışarak veya maliyet artışlarını telafi edebilmek için ürün ve hizmet fiyatlarına zam yaparak maliyet enflasyonunu daha da körükleyebilirler. Bu tür tepkiler, ekonomi üzerindeki enflasyonist baskıların devam etmesine ve fiyat istikrarının sağlanmasındaki zorlukların artmasına neden olabilir. Bu sebeple, talep beklentilerinin düşürülmesi enflasyonist baskıları hafifletmek açısından etkili bir çözüm olacaktır. Tüketici harcamalarının azalması ve talebin dengelenmesi, fiyatlar üzerinde oluşan yukarı yönlü baskıyı hafifletebilir. Talep beklentilerini düşürmek için, para politikalarının sıkılaştırılması, faiz oranlarının artırılması ve kamu harcamalarının kısıtlanması gibi önlemler alınabilir. Ayrıca, kredi koşullarının sıkılaştırılması ve vergi politikalarının gözden geçirilmesi, tüketici talebini sınırlayarak enflasyonun kontrol altına alınmasına yardımcı olabilir. Bu tür politikalar, tüketicilerin harcama eğilimlerini azaltarak enflasyon beklentilerinin daha istikrarlı hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alizade, T.** (2022). *İkiz Açık Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Altun, N., & İnce, T.** (2014). Türkiye’de Üçüz Açıklara Ampirik Bir Yaklaşım:1975-2010. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(2), 40-61.
- Altunöz, U.** (2014). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliğinin Sınır Yöntemiyle Sınanması: Türkiye Örneği. Adıyaman Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (7) 425-446.
- Akan, B.** (2017). Gümrük Vergilerinin Dördüz Açık Üzerine Etkisi. *Econder International Academic Journal.Araştırma Makalesi, Cilt: 1 Sayı: 2, S. 127 – 141*.
- Akan, B.** (2019). *Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Akın, N.** (2018). *Türkiye’ De Bütçe Açıklarının Ekonomik Etkileri:1980’ Den Günümüze Yaşanan Ekonomik Gelişmeler Ve Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğine Dair Genel Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Akıncı, M. & Yüce Akıncı, G.** (2016). Dördüz Açıklar: Ütopya Mı Yoksa Gerçek Mi? . *Paradoks Ekonomi Sosyoloji Ve Politika Dergisi* ,Araştırma Makalesi. 12(1) 22 - 47.
- Akıncı, Y.** (2020). *İkiz Açık Hipotezi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Akkum, M.** (2020). *Enflasyon Ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye’de Tanzi Ve Patinkin Etkilerinin Test Edilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

- Aksu, A., & Başar, S.** (2009). Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi'nin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 64(04), 1-14.
- Ata, A. Y., & Yücel F.** (2003). Eş-Bütünleşme Ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi, SBE Dergisi*, 12 (12), 97- 110.
- Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M., & Erdoğan, S.** (2004). Bütçe Açığı- Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki Türkiye Örneği (1992-2003), *Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 76-82.
- Aydın, B., & Afsal, Ş. M.** (2018). Türkiye'de İkiz Açık Hipotezi: Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı. *Uluslararası Ekonomi, İşletme Ve Politika Dergisi*. 2 (2), 231-240.
- Aytaç, D. & Sağlam, M.** (2014). Kamu Açıkları İç Borç Ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 131-149.
- Azapoglu, M.,& Direkçi, B. T.** (2015). İkiz Açıklar Hipotezi :Türkiye Uygulaması 1998-2013. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*, 12(7), 74-89.
- Azgün, S.** (2012). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Ekonomisinden Kanıtlar. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 189-196.
- Bayrak M., & Esen, Ö.** (2012). Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23 (82), 23 - 49.
- Bayrak, Y.** (2013). Bütçe Açığı Ve Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Benli, A.,& Tonus, Ö.** (2019). Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Dönemler Arası Yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19 (3), 437-460.

- Benli, A.** (2019). Kırılğan Beşli'de üçüz açık hipotezinin geçerliliği üzerine ampirik bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 100-111.
- Berkay, F.** (2017). *Türkiye'de Kamusal Finansman Sürecinde İç Ve Dış Borçlanma Tercihi (1990-2015 Dönem Analizi)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bulut, C.** (2001). *Türkiye Ekonomisinde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı Ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakır A.** (2012). *Cari Açık – Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Çoltu, S., & Öztürk, S.** (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 188-198.
- Çavdar, Ç., Ş.** (2010). *Türkiye'de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin Var Modelleri İle İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakır, N., Y.** (2009). *Bütçe Açıklarının Politik İktisadı: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Değirmen, S., & Şengönül, A.** (2012). *Türkiye'de Net Tasarruf-Yatırım Açığının Belirleyicileri (No. 2012/114)*. Discussion Paper.
- Dineri, E.** (2016). *Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Doruk, T. Ö.** (2019). Türkiye Ekonomisi İçin İkiz Açıklar Hipotezinin Kantitatif Genişleme Dönemleri Çerçevesinde Test Edilmesi, *Tesam Akademi Dergisi. Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı*, 270.
- Duğru, M.** (2020). İkiz Açık Hipotezi Ve Ters Nedensellik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *İstanbul İktisat Dergisi*, 70(2), 413-435.
- Dülger, C. Vd.** (2012). Devlet Bütçesi. *Anadolu Üniversitesi*.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E.** (2005). *Ekonomi Politikası Teorisi Ve Türkiye Uygulaması 9. Bs. İstanbul, Remzi Kitabevi*, 140.
- Eğilmez, M.** (2013) Tasarruf Yatırım Dengesi Geometrisi. Kendime Yazılar <https://www.mahfiegilmez.com/2013/09/Tasarruf-Yatirm-Dengesi-Geometrisi.html>.
- Eğilmez, M.** (2015) *Yatırım Ve Tasarruf Denince Ne Anlıyoruz. Sokak Diliyle Ekonomi Dili Arasındaki Fark. Kendime Yazılar. https://www.mahfiegilmez.com/2015/08/Yatirm-Ve-Tasarruf-Deyimlerini-Dogru.html*.
- Eğilmez, M.** (2021). *2021 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi Görünümü Ocak, 2021*.
- Ekşi, F.** (2010). Türkiye’de Cari Açık Ve Finansmanı (1980-2009). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdinç, Z.** (2008). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi Ve Granger Nedensellik Testi İle İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 209–222.
- Erdemir, D.** (2014). *Üçüz Açıklar Hipotezi Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.) Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Erer, E.** (2022). İkiz Açık Hipotezi Türkiye’de Geçerliliği: Zamanla Değişen Nedensellik Analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1291-1326.

- Ejder, L., H.** (2002). Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi Ve Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 189-208.
- Güder, F. & Kılıç, C.** (2016). Üçüz Açık Sorunu Ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(2).
- Günay, A.** (2006). *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Günaydın, İ.** (2004). Vergi- Harcama Tartışması : Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 1-164.
- İpek, E. & Kızılçöl A., Ö.** (2016). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık. *Ege Akademik Bakış*, 16 (3).
- İyidoğan, P. V. & Erkam, S.** (2013). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye İçin Ampirik Bir İnceleme (1987-2005). *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 15, 39-48
- Kahiloğulları, A., & Akça, E. İ.** (2021). Cari Açık Ve Bütçe Açığı İlişkisi: Türkiye Örneği. *Gaziantep Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 137-151.
- Kamacı, A., & Şahin Kara, S.** (2019). Üçüz Açık Hipotezi: 1974-2015 Yılları Arası Türkiye Örneği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 143-154.
- Karabulut Ş.** (2014). *Ekonomik Kriz Dönemlerinde İzlenen Talep Yönlü Mali Politikalar: 2008 Krizi Ülke Uygulamaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Karabulut, Ş.** (2018). *Üçüz Açık Hipotezi ve Türkiye'deki Mali Politikalar Üzerindeki Etkilerinin Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Karabulut P.** (2019). *İkiz Açık Ve Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Karagöl, E. T.** (2016). *15 July Coup Attempt And Turkish Economy. Adam Academy Journal Of Social Sciences*, 6(2), 37-49.
- Karaş, G.** (2022). Türkiye’de Kamu Dış Borç Yüküne Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi (1974-2020). *Araştırma Gümrük Ticaret Dergisi* 9 (29), 42-57.
- Kaya, M.** (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu Ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (10), 51-75.
- Keleş, F.** (2020). *Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri Ve Önlemeye Yönelik Maliye Politikaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ketboğa M.** (2019). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı Sorunun Nedenleri Ve Katma Değeri Düşük Ürün İhracatının Dış Ticaret Açığı İçindeki Yeri Ve Çözüm Önerileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 9 (2), 1-210.
- Kılavuz, E., & Dumrul, Y.** (2012). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Teori Ve Uygulama. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 26 (3-4), 239-258.
- Koçbulut, Ö., & Altıntaş, H.** (2016). İkiz Açıklar Ve Feldstein-Horioka Hipotezi: Oecd Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi. *Erciyes Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 48, 145-174.
- Kopuk, E., & Özçelik Ö.** (2021). Covid-19 Sürecinde İkiz Açık Ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekoomisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*. 13(25), 362-377.

- Küçükpara, E.** (2023). *Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Küçüksucu, M.** (2012). *Türkiye'de Bütçe Dengesi Ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mangır, F.** (2012). *Bütçe Açığı Ve Cari Açık İlişkisi: 1980-2011 Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Meydan M.** (1994). *Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri, Etkileri Ve Açıkların Finansman Yolları (1980-1993)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oral, G. B.,& Fazlılar, A.T.** (2021). Türkiye Ve Pıgş Ülkelerinde İkiz Açık Hipotezinin Testi: Panel Veri Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi. Yönetim Ve Ekomomi Dergisi*, 28 (4), 731-749.
- Özbay, E. & İpek, E.** (2023). Dördüz Açık Hipotezi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz . *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi Araştırma Makalesi*, 19(1), 83-105.
- Özçalık, M.,& Erataş, F.** (2014). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Örnek. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22,136-151.
- Özdamar, G.** (2015). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Yaklaşımlar Ve Türkiye Üzerine Ampirik Literatür İncelemesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 165-186.

- Özmen, F., M.** (2019). *Cari Açık- Bütçe Açığı- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kanyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Özmen, M., & Biçer, B.** (2015). Türkiye İçin İkiz Açıkların Ekonometrik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), 279-294.
- Özsoy, A.** (2018). *Bütçe Açığı İle Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Öztürk, Y.** (2023). Üçüz açık hipotezinin gelişmiş ülkeler için analizi. *Tesam Akademi Dergisi*, 10(2), 697-724.
- Öztürk, S., & Sezen, S.** (2018). Türkiye’de Üçüz Açık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 501-522.
- Saraç, Ş.** (2019). Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliğine İlişkin Panel Veri Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 15(1), 77-93.
- Sayar, G. & Bayar, İ.** (2019). Türkiye Ve Avrupa Birliği Ülkelerinde İkiz Açık Hipotezinin Test Edilmesi: Panel Veri Analizi (1996-2017). *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Araştırma Makalesi*, 11(4), 35-48.
- Solak, S.** (2019). *Üçüz Açık Hipotezinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Sürmen, S.** (2020). *Bütçe Açıklarının Başlıca Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

- Şahin, D.** (2015). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği 1995-2013. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi. *Yönetim Ve Ekomomi Dergisi*, 22 (1), 49-59.
- Şahin, E., B.** (2012). Türkiye’de Dış Borç Sorunu Ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri. *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 1-47.
- Şahin, M., A.** (2019). *İkiz Açık Hipotezi: 2002-2006 Döneminde Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Şimsek, S.** (2007). *Bütçe Açığı Ve Türkiye’ De Bütçe Açığının Finansmanı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Şimşek, N.** (2014). *İkiz Açıklar Hipotezi, Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Turan, T., & Karakaş, M.** (2017). İkiz Açık Hipotezine Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, (173), 211-227.
- Tarhan, Ç.** (2014). *Cari İşlemler Açığı – Bütçe Açığı İlişkisi: 1950-2012 Dönemi Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Taş, S., & Yılmaz, T.** (2015). İkiz Açık Teorimi Ve Türkiye Uygulaması (1975-2013). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, *İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 73-94.
- Timur, Y.** (2005). *Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori Ve Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes.

- Tiryaki, T. S.** (2002). Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik Ve Türkiye Örneği. *Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*.
- Togan, S. & Berument H.** (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri Ve Krediler. *Bankacılar Dergisi*, 78, 1-21.
- Tuğral, B.** (2021). İkiz Açıklar Hipotezinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği. *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Araştırma Makalesi*. 13(1), 1-26.
- Turan, T., & Karakaş, M.** (2017). İkiz Açık Hipotezine Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 173, 211-227.
- Tülümce, Y. S., & Saykal, B.** (2021). Türkiye’de Dördüz Açık Hipotezinin Ampirik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, Araştırma Makalesi*. 17 (1), 297-315.
- Tümer, A., A.** (2020). *İkiz Açık Ve Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- TDK** (2022), *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Utkulu, U.** (2003). Türkiye’de Bütçe Açıkları Ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz Mi? Koentegrasyon Ve Nedensellik Bulguları. Dokuz Eylül Üniversitesi, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 45 – 61.
- Uysal, D., & Topallı, N.** (2007). İkiz Açık Hipotezi: Türkiye. Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1-2), 201 – 214.
- Ümit, A. Ö.** (2007). *Türkiye’de Bütçe Açığı İle Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Vardar, E.** (2007) *Türkiye 'De İç Borçlanmanın Gelişimi*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yaldız, E.** (2006). *Bütçe Açıkları Ve Politika Etkisizliği: Türkiye Uygulaması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yağcı, A., H.** (2023). 2018-23 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Değişim Ve Seçmen 1225 Eğilimleri. *Mülkiye Dergisi*, 47(4), 1225-1257.
- Yavuz, E., & Zhalekanova, N.** (2018). İkiz Açık Hipotezinin Ampirik Olarak Test Edilmesi: Johansen Eş -Bütünlüşme Analizi. *Gümrük Ve Ticaret Dergisi*, 11, 50-61.
- Yaşar, S., & Erdoğan, S.** (2015). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye' İkiz Açıklar Hipotezi: Ampirik Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 15(30), 120-137.
- Yılmaz, E. B.** (2002). İkiz Açık Teorisi: Türkiye'nin 1980-2001 Dönemi Bütçe Açıkları Ve Dış Ticaret Açıkları Üzerine Bir Nedensellik Araştırması, İstanbul Üniversitesi, *İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (41), 139-152.
- Yılmaz, Ö. & Akıncı, M.** (2012). Türkiye'de Cari Açıkların Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi. *Tisk Akademi 2012*.
- Yılmaz, E., B. & Yaraşır, S.** (2009). Türkiye'de Ve OECD Ülkelerinde Tasarruf Yatırım Açıkları Ve Dış Kaynak İhtiyacı. Marmara Üniversitesi, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (2) 97-128.
- Yıldırım, K. & Öcal, F., M.** (2020). Tasarruf Açığı Sorunu: Türkiye Ve Çin Karşılaştırması. *Journal Of Humanities And Tourism Research*, 2020, 10 (2), 262-274.